

Skitne klær

A young girl with dark hair, wearing a white headscarf and a red sweater, is shown in a field of cotton plants. She is holding a cotton branch in her hands. The background is a blurred field of cotton plants with white flowers.

**En vurdering av miljø og arbeidsforhold
ved produksjon og bruk,
og sammenligning av leverandører
Desember 2008**

**Rapport fra temagruppen for bærekraftig produksjon
og forbruk i Forum for utvikling og miljø**

ForUM er et nettverk av mer enn 50 frivillige organisasjoner engasjert i miljø- og utviklingsspørsmål. ForUM ble etablert etter Rio-toppmøtet i 1992 for å følge arbeidet med bærekraftig utvikling. ForUM er en politisk og faglig møteplass for debatt, initiativ og politisk påvirkning i utviklings- og miljøspørsmål. ForUM deltar i internasjonale politiske prosesser og formidler kontakt mellom norske og internasjonale organisasjoner og ressurspersoner.

ForUMs temagruppe for bærekraftig produksjon og forbruk består av følgende organisasjoner:

- Framtiden i våre hender
- Grønn hverdag
- Fair Trade Max Havelaar Norge
- Mellomkirkelig Råd
- Spire, Utviklingsfondets Ungdom
- Oikos
- Norges Naturvernforbund

Gruppens koordinator er Øyvind Dahl, ForUM

Rapporten er utgitt av temagruppe for bærekraftig produksjon og forbruk i

Forum for utvikling og miljø og Norges Naturvernforbund 2008

Med finansiell støtte fra ForUM

Forfattere: Per-Erik Schulze (Norges Naturvernforbund), Maiken Pollestad Sele (Oikos), Tor Bjarne Christensen (Miljøjournalen), Ingun Grimstad Klepp (Statens Institutt for Forbruksforskning), Edgar Kampers (nederlandsk miljø- og CSR-konsulent).

Forfatterne står ansvarlig for innholdet i de respektive kapitlene.

Forsidefoto: Ei jente plukker bomull ved Chrira River, nord i Peru. Foto: Jacques Jangoux, Alamy

Baksidefoto: Oktay Ortakcioglu/Istockphoto.com

Design: Kristian S. Aas, Miljøjournalen

Internett: www.forumfor.no

Innhold

Innledning

side 4

Skitne tekstiler

Av Per-Erik Schulze og Tor Bjarne Christensen

Vår undersøkelse av tekstilmerker og –forhandlere viser at det er god grunn til å tro at barnearbeid, uakseptable arbeidsforhold og overdreven bruk av miljøgifter fortsatt er utbredt i tekstilproduksjonen.

side 5

Merkeundersøkelsen

side 9

Forhandlerundersøkelsen

side 17

Miljøsertifisering

Av Maiken Pollestad Sele

For at forbrukere skal kunne stole på at tekstilene de kjøper virkelig er miljøvennlige, helsevennlige og økologiske, er det nødvendig med sertifisering fra en utenforstående eller såkalt tredjepart. Her er listen over miljømerker og sertifiseringsstandarder.

side 23

Kjøp færre klær

Av Ingun Grimstad Klepp

Hvilke klær du kjøper, hvor ofte du vasker og ti-

den det tar før du kaster klærne har mye å si for miljøet. Men for et mer bærekraftig forbruk, er det beste rådet fremdeles å kjøpe færre klær.

side 27

Belastende tekstiler

Av Maiken Pollestad Sele

Hamp, alpaka og kashmir er noe av det mest miljøvennlige du kan ha på deg, mens konvensjonell bomull kommer ut som en av verstingene. Vi gir deg en guide til valg av miljøvennlige tekstiler.

side 35

Kledd for fremtiden

Av ForUM

Det er ikke lenger stuerent å kjøpe eller selge klær uten å tenke på de enorme miljømessige og sosiale utfordringene tekstilnæringen har. Ikke en eneste aktør i denne bransjen er uberørt av dette, og mens vi skriver høsten 2008 er det en rivende etisk og faktisk utvikling innenfor tekstilbransjen på feltet. Les ForUMs krav til produsenter og myndigheter og oppfordringer til forbrukere, presse og miljøorganisasjoner.

side 51

Vedlegg

side 54

Innledning

Forum for utvikling og miljø (ForUM), paraplyorganisasjonen for norske miljø og utviklingsorganisasjoner, har sett et behov for å samle informasjon om tekstilbransjens miljøbevissthet og miljøegenskaper ved ulike fibre og tekstiler. Dette er et forsømt område i Norge. I løpet av de siste årene har det generelle fokuset på miljø og klimaendringer økt voldsomt. Økologisk mat og produkter har blitt populært, det er mer fokus på hvordan varer blir produsert og hvor de kommer fra.

Det økende generelle fokuset på miljø og sosiale forhold har omsider nådd mote- og tekstilindustrien. Dermed har mange innført strategier for bedriftenes samfunnsansvar (Corporate Social Responsibility(CSR)) og har ansatte som jobber med dette temaet. Siden det meste av tekstilproduksjonen foregår i utviklingsland der arbeidskraft er billig og lovverk ofte er svakt, har bransjen store utfordringer.

Rapporten har flere deler som kan leses i sammenheng eller hver for seg. Først presenterer vi resultatene av en unik spørreundersøkelse om miljøbevissthet hos et stort antall leverandører og forhandlere av tekstiler på det norske markedet. Kapittelet beskriver også noen av tekstilskandalene som har versert de siste årene, og vi får svar på hva leverandørene har gjort for å rette opp sakene. Rapporten gir også en oppsummering av det vi vet om miljøegenskapene til ulike tekstilfibre gjennom produksjonskjeden, og beskriver hvordan de samme tekstilene kan gi svært ulik miljøbelastning under bruk, blant annet gjennom ulik holdbarhet og vaskebehov. I rapporten finner du også introduksjon til miljømerkeordninger for tekstiler og hvor du kan finne de miljøvennlige klærne. ForUM gir så oppskriften på en helt ny, etisk og miljøvennlig tekstilpolitikk.

Barnearbeid, dårlige arbeidsforhold og miljøforurensning er et stort problem i produksjonen av bomull. (Foto: [Environmental Justice Foundation](http://www.ejfoundation.org) / www.ejfoundation.org)

Fortsatt skitne tekstiler

Nike, Bohus og IKEA står til stryk, mens Hennes & Mauritz, Lindex og Gudbrandsdalens Uldvarefabrik kommer best ut i vår undersøkelse om miljø og arbeidsforhold i produksjonen av tekstiler.

Klærne dine er ikke nødvendigvis rene, selv om de kommer rett fra klesbutikken. I løpet av de siste årene er det funnet en lang rekke miljø- og helseskadelige stoffer i tekstiler som selges på det norske markedet. I de verste tilfellene brukes giftstoffer i alle produksjonsledd, fra sprøytemidler i dyrkingen av bomull til kjemikaliebruk i kjeden av underleverandører til forurensning i klesfabrikkene. Gift er funnet i regndresser, boxershorts, t-skjorter, håndklær og allværsjaker. Er dette bare toppen av isfjellet?

For å gjøre jobben enklere for forbrukerne har vi bedt et utvalg av merkevarer og forretningskjeder gjøre rede for hva de gjør for å sikre kundene rene varer, som er produsert på en miljømessig og etisk forsvarlig måte.

Undersøkelsen viser at avsløringer av barnearbeid, miljøforurensning og giftige klær de seneste årene har hatt sin virkning. De fleste stiller nå akseptable krav til sine leverandører og forsøker å følge opp med kontroller. Men de gjør likevel ikke mer enn de må, med et par hederlige unntak. Selv om man har kommet et godt stykke på veien, er tiden for avsløringer i klesbransjen på langt nær over. Store deler av tekstilproduksjonen foregår i Kina og andre asiatiske land. Her finnes det en skog av underleverandører som forsyner de store hovedleverandørene med råvarer, materialer og halvfabrikata. Vår undersøkelse viser at merkene og forretningskjedene nesten utelukkende bare stiller krav til og kontrollerer hovedleverandørene. De troner øverst på en lang produksjonskjede med bomullsdyrkere, garverier, småfabrikker og en mengde andre underleverandører. Det er god grunn til å tro at uakseptable arbeidsforhold, barnearbeid og overdreven bruk av miljøgifter fortsatt er utbredt i tekstilproduksjonen, men den er ikke lenger så synlig. Flere av selskapene sier rett ut at de ikke har oversikt over underleverandørene og derfor heller ikke kan ta ansvar for forholdene der.

Miljø/helse:

Mange selskaper opererer nå med kjemikalielister med grenser for hvor mye som kan brukes av miljøskadelige stoffer og hvilke giftstoffer som ikke skal brukes i det hele tatt. Det er bra, men den manglende kontrollen med underleverandørene viser at det fortsatt er et stykke igjen før man får bukt med den lokale forurensningen i tekstilproduksjonen. Selskapene svarer at de forholder seg til nasjonale utslippsgrenser. Tekstilproduksjonen foregår i første rekke i asiatiske land med langt dårlige miljøregler enn det EU og Norge har. Dette er land som også mangler gode kontrollsystemer, og det finnes mange eksempler på alvorlig miljøforurensning. Dette har også et helseaspekt. Undersøkelser som er foretatt de siste årene viser at en rekke t-skjorter, undertøy og håndklær inneholder helseskadelige mengder av den hormonhermende miljøgiften nonylfenoletoxylat (står på SFTs prioritetsliste blant verdens verste miljøgifter), til tross for at produsentene stiller krav til

Eieren av en tekstilfabrikk slår et barn som arbeider i fabrikk. Gutten jobber ti timer om dagen og tjener 1 dollar. Bildet ble tatt i 2005. (Foto: G.M.B. Akash)

innhold. Dette viser at giftstoffer finner veien opp gjennom leverandørkjeden og til klesbutikker også i Norge.

Arbeidsmiljø/barnearbeid:

Oppsiktsvekkende mange selskaper opererer nå med en "code of conduct", det vil si et internasjonalt akseptert regelverk, hos sine hovedleverandører. Avtale om "code of conduct" gjøres da skriftlig ved inngåelse av leverandøravtale og av og til også for enkeltordrer. Det er et stort skritt i riktig retning, sammenlignet med situasjonen for noen år tilbake. Noen arbeider også med arbeidsmiljøet nedover i produksjonskjeden, men flertallet gjør det ikke. Svar vi har fått indikerer at selskapene kjenner til barnearbeid og at det nå er flyttet nedover til underleverandører. Forbrukerne kan derfor ikke være sikre på at merkene og kjedene ikke henter råvarer og materialer som er produsert under akseptable omstendigheter. Selv blant selskapene som kommer godt ut i vår undersøkelse kan det komme avsløringer av uverdige arbeidsforhold fordi markedet er så uoversiktlig.

Dyreververn:

Dyreververn er det området kjedene og merkene har minst fokus på. Halvparten av merkene stiller svake dyreververnkrav og enda flere har dårlige kontrollrutiner. Det finnes merker og kjeder som står frem med et oppriktig engasjement for dyrs velferd, men vi må likevel konkludere med at de fleste ikke engang oppfyller minimumskravet for en skikkelig politikk mot dyreforsøk og pels fra pelsdyravl. Flere er i ferd med å ta tak i mulesing, en praksis der man skjærer bort hud fra sauer uten bedøvelse, men også på dette området skulle vi gjerne sett en større innsats. Dyretransporter er også et tema som bransjen må ta tak i. I svarene i vår undersøkelse omtaler ett av selskapene de grusomme dyretransportene i India. Vi stiller et stort spørsmålstegn ved hvorfor de andre tier om dette.

Ser vi på kjedene skiller to seg ut med en god dyrevernpolitikk (se i rangeringstabellen) mens de andre ligger langt bak. Konklusjonen blir at forbrukerne fortsatt ikke kan være sikre på om tekstilene de kjøper er produsert uten at dyr påføres uakseptable lidelser.

Økologiske/miljømerkede varer:

Undersøkelsen viser at vi står ved et brytningspunkt, hvor mange merker og kjeder nå er i ferd med å bygge opp et bredt vareutvalg av økologiske og miljømerkede varer. Her deler merkene seg i to omtrent like store grupper. På den ene siden finner vi merker som er i ferd med å utvikle et bra utvalg av økologiske/miljømerkede tekstiler. De har også gode planer for å videreutvikle tilbudet. Noen nærmer seg det punktet hvor store deler av hovedkolleksjonen er økologisk/miljømerket. På den andre siden ligger noen litt etter, mens overraskende mange knapt har noen satsning på dette.

Ser vi på kjedene, har mange et godt utvalg av økologiske/miljømerkede tekstiler, i hvert fall på papiret. Det gjelder i første rekke klær til baby og barn, men det finnes også et greit utvalg til kvinner. Menn derimot må lete lenge før de kan kle seg opp i miljøvennlige klær.

Vi setter et stort spørsmålstegn ved miljøbelastningen til ytterklær og "teknostekstilene", samt møbler. Disse delene av bransjen ligger dårligst an i miljømerkingen av tekstiler. Samtidig vet vi at det her tas i bruk kjemikalier som kan vise seg å være miljøskadelige. Her kan det komme avsløringer og overraskelser i tiden som kommer.

Svarvillighet:

Mange svarte innen fristen vi hadde satt, men vi måtte også gi lenger svarfrist og purre på en del. Dette trekker ned inntrykket av dem, og illustrerer at det nok er vanskelig for den jevne forbruker å få god informasjon selv fra samvittighetsfulle leverandører. De har rett og slett ikke satt av god nok kapasitet til å gi miljøinformasjon. For noen av merkene og kjedene var kundeservicen enda dårligere: vi hadde store problemer med å komme i kontakt med rette vedkommende overhodet (miljø-, informasjons- eller produktansvarlig). Disse svarte heller ikke på e-postene vi sendte. Nederst på listen plasserer vi dem som aktivt valgte ikke å svare på undersøkelsen. De signaliserer at de ikke mener det er viktig at forbrukerne får vite hva de gjør for å sikre dem varer som er forsvarlig produsert.

Oppsummering for deg som handler:

Du har nå muligheter til å kle deg opp godt med økologiske og miljømerkede produkter, hvis du er bevisst og leter og spør litt. Her bør denne under-

søkelsen være til god hjelp med å navigere mellom butikker og kjeder der du kan forvente å finne miljøvennlige tekstiler.

I møbel og interiørbransjen og for ytterklær kan du dessverre med noen få unntak stort sett være sikker på at miljø- og arbeidsmiljøkrav kun er mid-

dels, at dyrevern overses og at økologiske/miljømerkede tekstiler er fraværende. Det trekker også ned at halvparten av interiørbedriftene vi kontaktet ikke tok seg tid til å svare, og dette gir liten trygghet for deg som forbruker.

Barn arbeider i bomullsfrøåkere i Andra Pradesh i India for mindre enn én dollar om dagen. Landets produksjon av bomullsfrø omsetter for én milliard årlig. (Foto: Environmental Justice Foundation / www.ejfoundation.org)

En tekstilarbeider i Kina puster ut etter å ha skrubbet jeans hele natten med en maskin for sandvasking. Støvet fra sandvaskingen er svært skadelig å puste inn. (Foto: Justin Jin)

Metode for leverandørundersøkelsen

Hensikten med undersøkelsen har vært å gi forbrukerne rangeringslister å gå etter i valg av merkevare og forhandler. Vi har gjort undersøkelsen ut fra en vanlig forbrukers synsvinkel, og har derfor også gitt selskapene karakter etter deres svarvilighet og evne til å kommunisere og dokumentere sine påstander. I alt 17 leverandører av tekstilmerker og 18 forretningskjeder ble valgt ut. Vi ønsket et utvalg som avspeilet markedet og valgte ut en kombinasjon av store og små selskaper, noen norske, noen svenske og noen internasjonale. Vi har i første rekke rettet oss mot klesbransjen, men har også tatt med møbelkjeder og interiørkjeder. Tekstilmerkene og forretningskjedene har fått hvert sitt sett med spørsmål, hvor vi har bedt dem gjøre rede for hvilke krav til miljø, arbeidsmiljø og dyrevern de stiller i til sine tekstiler. De har også fått spørsmål om hvordan de kontrollerer sine leverandører. Vi har også bedt om en oversikt over økologiske/miljømerkede produkter, samt hvilke planer de har videre innen dette området (fullstendig liste med spørsmål finner du bakerst i denne rapporten).

Alle spørsmålene ble sendt ut på e-post i slutten av oktober 2008. Svarene kom inn i uke 45, 46 og 47. Da vi satt endelig frist 21. november hadde 10 merker og 6 forretningskjeder svart. To av svarene kommer fra kjeder som representerer henholdsvis 12 og 6 merkebutikkjeder.

Mulighetene til å komme i kontakt med hvert enkelt selskap var svært varierende. Vi har ringt til alle og bedt om kontaktperson for undersøkelsen. Noen steder kom vi ikke frem etter gjentatte forsøk på telefonen. Da har vi brukt e-postadresser til kundeservice, info- og/eller markedsavdelingen på nettsiden.

Svarene ble gjennomgått og sjekket mot oppgitte kilder, og vi har ut fra skjønn vurdert svarene etter sjekklisten i vedlegg A sist i rapporten, og gitt dem karakterene 1 (bra), 2 (middels) og 3 (dårlig) sammenlignet med de andre aktørene.

Merkene og forhandlerne ble også vurdert etter etterprøvnbarhet og kvalitet i svarene. Vurderingene er ikke tatt med her, men er lagt inn i karakterene i hovedtabellene.

Merkeundersøkelsen

Rangering	Navn	Miljø	Arbeidsmiljø	Dyrevern	Øko/miljømerking	Svarvillighet	Poeng	Totalvurdering
1	Gudbrandsdalens Uldvarefabrik	😊	😊	😊	😊	😊	18	😊
2	Stormberg	😊	😊	😊	😊	😊	22	😊
3	Filippa K	😊	😊	😊	😊	😊	23	😊
4	Polarn O Pyret	😊	😊	😊	😊	😊	25	😊
4	Nudiejeans	😊	😊	😊	😊	😊	25	😊
6	Blåkläder	😊	😊	😊	😊	😊	26	😊
7	Björn Borg	😊	😊	😊	😊	😊	28	😊
7	Helly Hansen	😊	😊	😊	😊	😊	28	😊
9	Bohus	😊	😊	😊	😊	😊	29	😊
9	Nike	😊	😊	😊	😊	😊	29	😊
11	Bergans	Har ikke svart						
11	Ricco Vero	Har ikke svart						
11	Levi Strauss	Har ikke svart						
11	Kari Traa	Ingen respons						
11	Norrøna Sport	Ingen respons						
11	Puma	Ingen respons						
11	IC Companys*	Ingen respons						

Poengskala	
13-18	😊
19-28	😊
29-39	😊

*=har flere merker, blant annet Peak Performance og Jackpot

Selskapene rangert etter beste poengsum. De har fått poeng 1 (bra), 2 (middels) og 3 (dårlig) under hvert punkt. På hvert punkt er selskapene vurdert etter hvilke krav de stiller, hvordan de kontrollerer at kravene følges og dokumentasjon/etterprøvbarehet. De har også fått karakter for svarvillighet. Laveste poengsum gir best plassering. "Har ikke svart" betyr at selskapet bekrefter å ha mottatt undersøkelsen men ikke svart. "Ingen respons" betyr at vi verken via e-post eller telefon har kommet i kontakt med selskapet.

Miljø

Her spurte vi om hvilke miljøkrav selskapene stiller i alle ledd av produksjonen av sine varer, fra underleverandører til hovedleverandører. Selskapene ble også bedt om å vise hvordan de kontrollerer at kravene følges.

Miljøkrav

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik og Filippa K kommer best ut. At Filippa K produserer store deler av sin kolleksjon i Europa, mens Gudbrandsdalens Uldvarefabrik har sin produksjon i Norge, gjør utvilsomt jobben lettere for disse selskapene.

Gudbrandsdalen Uldvarefabrik skiller seg positivt ut med en god og gjennomtenkt miljøstrategi for alle områder. Selskapet følger også kriteriene til miljømerket Blomsten i høy grad. Filippa K gir oss et positivt totalinntrykk. Vi liker spesielt deres vekt på kvalitet, vaskehåndbok og kurs for ansatte. Samarbeid med organisasjonen Det Naturliga Steget om miljøstrategi for alle avdelinger trekker også opp.

Nike har gode målsettinger, men får trekk for at de er langt fra å være i havn med å kontrollere og implementere dem. Björn Borg har tydelige ambisjoner, men feltet er nytt for dem. De får trekk for mangel på klare miljømål utover å følge en kjemikalieliste. Polarn O Pyret er også vag i sin angivelse av miljøkrav og forholder seg kun til produksjonslandets lover i sin "code of conduct", noe som trekker tydelig ned. Blåkläder er nær ved å få karakteren bra, men ender på middels på grunn av det ikke ser ut til at de stiller krav til selve produksjonen, bare til selve tekstilets miljøegenskaper. Nudie Jeans har hovedleverandører i Italia og Portugal. De har en bred og tydelig miljøpolicy, har avtaler med leverandørene og er flinke til å bruke økologisk bomull. Det som trekker ned er få krav til utslipp og mangel på kjemikalieliste. Det er også uklart hva de gjør overfor underleverandørene. Stormberg har en god kjemikalieliste og generelt en bred miljøtilnærming. Selskapet samarbeider også med Naturvernforbundet. Stormberg når likevel ikke opp til de beste fordi de ikke ser ut til

å stille miljøkrav ut over kjemikalielisten og at de ikke har gjort mye med utslippene fra fabrikkene i Kina. Helly Hansens miljøkrav er helt på det jevne. Kontroll og oppfølging er foreløpig frivillig for selskapets leverandører. Det trekker ned. Bohus har en helt fersk miljøpolicy og stiller de krav man kan forvente, men heller ikke mer. Midt på treet for Bohus også.

Kontrollsystem for miljø

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik, Nike og Blåkläder får beste score på kontrollsystem og rutiner. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik utmerker seg med en meget bra halvårlig miljøgjennomgang med ledelsen. Nike har utviklet et imponerende og særdeles detaljert kontrollskjema som dekker alle viktige miljøforhold i produksjonen. Blåkläder på sin side har allerede sertifisert alle leverandørene på ett eller flere vis. De besøkes jevnlig av uavhengige kontrollører og har også en bedre rutine for uanmeldte besøk enn de fleste andre.

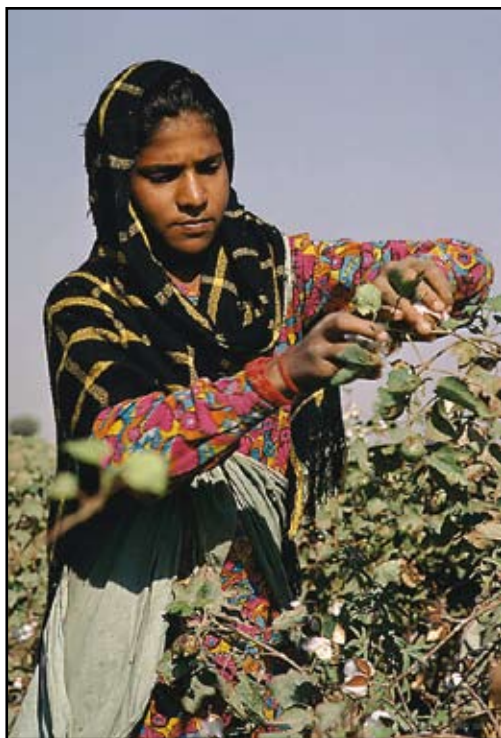
Björn Borg, Filippa K, Polarn O Pyret, Nudie Jeans, Stormberg, Helly Hansen og Bohus. I informasjonen vi fikk virker det ikke som Björn Borg har kontrollsystem for annet enn kjemikalier i produktene. Deres "code of conduct" virker dessuten mangelfull på miljøkrav, da den kun sier at produsentlandets lover skal følges. Filippa K får trekk fordi de hovedsakelig retter seg mot miljøforhold ved produktet og i mindre grad kontrollerer produksjonen. Polarn O Pyret har også klare mangler i sin "code of conduct". Svakheten er særlig at konsekvenser for det ytre miljø faller utenfor kontrollsystemet. Nudie Jeans har avtaler med leverandørene hvor det står at de har rett til inspeksjoner, men selskapet tar ingen egne stikkprøver. Det er en klar mangel. Stormberg er i gang, men har fortsatt en god jobb å gjøre før de kan regnes blant de

beste. Helly Hansen ligger også ganske dårlig an, men har inngått avtale om bedre kontroll og oppfølging i leverandørkjeden fra oktober 2009. Det redder plassen midt på treet. Der finner vi også Bohus, som har kommet i gang, men ikke er i mål med å følge opp sine miljøkrav.

Björn Borg: Giftige truser

I august 2008 kunne Göteborgs-Posten fortelle at undersøkelser avisen hadde fått utført viste et skyhøyt innhold av miljøgiften nonylfenoletoxylat i boksersshortser fra klesmerket Björn Borg. To boksersshortser kjøpt i forskjellige butikker ble sendt til laboratorium. Begge inneholdt langt mer enn det Svenska Naturskyddsföreningen (SNF) og organisasjonen Svenskt Vatten anbefaler som maksgrense, 20 – 50 milligram per kilo tekstil. I underbukser som bærer den svenske tennislegendens navn var det henholdsvis 860 og 490 milligram per kilo av giftstoffet, ifølge Göteborgsposten.

— Jeg svulmet opp rundt hele midjen, og blemmene var store som myggstikk. Jeg tenkte jeg kunne dusje det bort, men det ble bare verre og spredte seg til hele kroppen, sa svenske Tyrone Jansson til Göteborgs-Posten. Etter skandalen gjorde Björn Borg egne tester av boksersshortsene. De var imidlertid ikke i stand til å finne forhøyede verdier av miljøgiften.

Bomullsplukking. (Foto: Verdensbanken)

En arbeider tar en hvil i en kinesisk tekstilfabrikk i Guandong-provinsen etter å ha arbeidet hele natten med sandvasking av jeans. Fabrikken lager 10 000 jeans om dagen. Støvet fra buksene er svært skadelig for lungene. (Foto: Justin Jin)

Arbeidsmiljø

Vi stilte flere spørsmål om hva selskapene gjør for å sikre forsvarlige arbeidsforhold i hele produksjonen. Her hadde vi et spesielt fokus på barnearbeid. Selskapene ble også bedt om å vise hvordan de kontrollerer at kravene følges.

Arbeidsmiljøkrav

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik, Nudie Jeans, Blåkläder og Stormberg kommer ut med de beste kravene til arbeidsmiljøet. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik har sin produksjon i Norge, hvor samfunnets krav til arbeidsmiljø befinner seg milevidt fra forholdene i Kina og mange andre land med stor tekstilproduksjon. Nudie Jeans har også sin hovedproduksjon i Europa, nærmere bestemt Italia og Portugal, hvor de har en tydelig policy og leverandørkontrakter. Blåkläder derimot har over 90 prosent av sin produksjon i Asia, det meste i Vietnam og Sri Lanka, hvor de har sertifisert sine fabrikker etter godkjente standarder (SA 8000). De har også iverksatt ekstratiltak for arbeiderne på egne fabrikker, hvilket er meget bra. Vi plasserer også Stormberg blant de beste. De har gode og tydelig kommuniserte arbeidsmiljøkrav til leverandørbedriftene. De har også en god og inkluderende politikk på sin norske avdeling.

Björn Borg, Nike, Filippa K, Polarn O Pyret, Helly Hansen og Bohus når ikke opp til den samme standarden. Björn Borg har gode krav fra januar 2008, gjennom sin "code of conduct", men sier selv at de ikke vil være i havn med dem før 2011. Det er også uklart i hvor stor grad kravene er kommunisert til leverandørene. Nike har en god "code of conduct", men deres egen rapport viser at kravene langt fra er implementert hos alle de mange hundre fabrikkene. Filippa K har gode krav, men får trekk for at de først nylig har begynt å implementere dem og foreløpig ikke kan gi noen garantier. Polarn O Pyret har "code of conduct", men har ikke kommet i mål. Kravene i deres "code of conduct" plasserer dem likevel på karakteren middels. Arbeidsmiljøkravene til Helly Hansen er gode, men etter hva vi kan se er de ennå ikke implementert.

Det samme kan sies om Bohus. Innsatsen står bare til middels.

Kontrollsystem for arbeidsmiljø

Blåkläder, Nike, Gudbrandsdalens Uldvarefabrik og Stormberg får alle beste karakter for kontrollsystem og rutiner for å sikre forsvarlige arbeidsforhold. Nike skiller seg igjen klart ut med et imponerende og særdeles detaljert kontrollsystem for arbeidsmiljø. Det samme gjelder Blåkläder, som har egne revisjoner og besøk på fabrikker. I tillegg er alle leverandører sertifisert, og selskapet har god kjennskap til leverandørene da de er brukt i lang tid. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik har også gode kontrollrutiner for arbeidsmiljøet. Stormberg har et godt system med jevnlig kontroll for arbeidsmiljøet.

Björn Borg, Filippa K, Polarn O Pyret, Nudie Jeans, Helly Hansen og Bohus. De har kommet et stykke, men det mangler fortsatt en del. Björn Borg har en "code of conduct", har startet program for revisjoner og besøk selv fabrikker, men har ennå ikke rukket over alle. Filippa K har et tilfredsstillende system med god oversikt over leverandørene i Europa. Likevel er det et forbedringspotensiale. Polarn O Pyret har "code of conduct", men har ikke beskrevet nok i dybden til å være helt tillitsvekkende. Nudie Jeans forbeholder seg retten til å kontrollere, men det er uklart om kravene faktisk gjennomføres og hva de gjør med forholdene hos underleverandørene. Det samme gjelder Helly Hansen og Bohus, som begge legger opp til kontroll og lager avtaler med leverandører, men det er uklart om det allerede følges opp i praksis.

Dyrevern

Her ville vi vite hva selskapene gjør for å sikre dyrs velferd i hele produksjonsprosessen. Selskapene ble også bedt om å vise hvordan de kontrollerer at kravene følges.

Dyrevernkrav

Polarn O Pyret skiller seg ut med en bred dyreomsorgspolitik. Selskapet aksepterer ikke mulesing og bruker ikke pels i hovedmerker. Polarn O Pyret får også pluss for å henvise til dyreforsøk og dyrs lidelse, samt CI-TES-listen, som skal redusere handelen med truede dyrearter. Stormberg får også beste karakter. De har en generell klausul for dyrever, bruker ikke pels eller ull fra mulesing, men kun skinn fra dyr i matproduksjon.

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik, Björn Borg og Helly Hansen. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik er på gli i forhold til mulesing, men selskapet er ikke helt klar i sin politikk. Formuleringer som "om det er mulig unngå" trekker ned. Björn Borg har krav mot ull fra mulesete sauer og pels fra pelsfarmer, men ingen bred dyreverpolitikk. Helly Hansen kjører en minimumslinje. De har ikke brukt pels siden 2005 og har såkalt "fair treatment of animals" som krav. Selskapet er også i ferd med å fase ut bruk av ull fra mulesing, fra 2009. Heller ikke de har en bred dyreverpolitikk, men er på vei i riktig retning.

Blåkläder, Filippa K, Nike, Nudie Jeans og Bohus står alle til stryk. Blåkläder anser selv at dyreverkrav ikke er aktuelt siden de ikke bruker skinn, men i produktlisten finner vi både ull- og lærprodukter. Filippa K stiller ingen krav. Det samme gjelder Nike, Nudie Jeans og Bohus. Her trengs det en langt høyere bevissthet.

Kontrollsystem for dyrever

Stormbergs dyreverkrav følges opp av kontroller som ligger inne i selskapets "code of conduct". De er eneste selskap som får beste karakter her.

Polarn O Pyret, som stiller utmerkede krav til dyrs

velferd, slår følge med Björn Borg og Gudbrandsdalens Uldvarefabrik på karakteren middels for sitt kontrollsystem. Polarn O Pyret jobber med å komme seg ut av mulesing, men er ikke helt konsekvente da de tillater pels og dyreforsøk hos andre merker i varehusene sine. Björn Borg krever garantier fra sine leverandører, men nevner ikke noe om kontroll. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik melder at de arbeider med saken.

Ellers var det lite å glede seg over på dette punktet. De som ikke stiller krav til dyrever, har heller ingen kontroll. Dårligste karakter gis til Blåkläder, Filippa K, Nike og Nudie Jeans. Vi gir også stryk til Helly Hansen her. Kontroll er ikke nevnt i deres "code of conduct", og det er uklart om kravene i det hele tatt følges opp. Bohus kommer også på dette punktet i selskap med de dårligste.

Økologi/miljømerking

Her spurte vi selskapene om hvor stor andel av deres produkter som er økologiske eller miljømerkede. Vi ville også vite hvilke planer de har for å øke utvalget.

Andel økologiske/miljømerkede produkter

Filippa K, Gudbrandsdalens Uldvarefabrik, Polarn O Pyret og Nudie Jeans går foran og viser vei for andre merker. Alle gir de deg muligheten til å velge miljøvennlige produkter, og flere av dem arbeider godt med å videreutvikle sitt sortiment. Filippa K tilbyr produkter med økologisk bomull hvor produksjonsprosessen er svanemerket. Høsten 2008 har Filippa K 22 ulike svanemerkede produkttyper i sitt utvalg. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik tilbyr en rekke produkter som er sertifisert med Blomsten. Dette utgjør nå 35-40 prosent av omsetningen. Godkjenning av enda en kvalitet i nær fremtid vil bringe andelen opp i over 50 prosent. Polarn O Pyret lanserte høsten 2007 svanemerkede jeans, og topper for kvinner. Polarn O Pyret har også svanemerket en trikåkolleksjon og deler av base-sortimentet. Nudie Jeans har levert oss følgende liste over sitt utvalg av varer i økologisk bomull for våren 2009: 15 prosent av jeansene, 81 prosent av t-skjortene, 100 prosent av undertøy og 10 prosent av skjortene. Dette er meget bra.

Blåkläder oppgir at 100 prosent av plaggene deres er basert på Økotex-råvarer. Det står ingenting om svanemerking eller lignende miljømerking som regnes som bedre standarder enn Økotex. Det trekker ned, og Blåkläder får karakteren middels. Der plasserer vi også Helly Hansen. De har en liten produksjon som de har kalt Ecolab. Den var ny i 2008 og utgjør bare 1 prosent av vareutvalget. Her bruker selskapet Økotex-standard, resirkulert polyester og 100 prosent økologisk bomull.

Björn Borg, Nike, Stormberg og Bohus. Björn Borg har planer om å introdusere økologiske produkter høsten 2008, men er ikke kommet i gang. Det er svakt. Nike havner i samme kategori. Vi kunne ikke finne noe om miljømerking i dokumentasjonen de stilte til

rådighet. Stormberg har verken økologiske eller miljømerkede produkter. Bohus har også lite å vise til, kun noe innen Økotex-standard. Stryk-karakter til alle fire.

Plan for utvikling av økologiske/miljømerkede produkter

Filippa K, Gudbrandsdalens Uldvarefabrik, Nudie Jeans får toppscore for sine planer om å utvikle det økologiske tilbudet videre. 23 prosent av Filippa Ks produkttyper skal i 2009 være produsert i miljøvennlige fibre (økologisk bomull/lyocell). Målet er å merke de mest populære baseplaggene med Svanen. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik har klare ambisjoner om å miljømerke tilnærmet 100 prosent av sine produkter. Nudie Jeans øker sitt utvalg i 2009 og har som mål at alle produkter skal oppfylle Svenska Naturskyddsföreningens kriterier for "Bra miljöval", Økotex 100 og ISO 14000.

Björn Borg, Nike, Polarn O Pyret, Stormberg, Helly Hansen og Bohus ligger et stykke etter med middels gode planer. Björn Borg nevner noen planer, men de er ikke veldig ambisiøse. Nike jobber med sine egne kvalitetskrav for bruk av miljøvennlige råvarer. Stormberg opplyser at de arbeider med miljømerkene Svanen og Blomsten, og at de vil komme med en bambuskolleksjon og resirkulert fleece i 2009. Helly Hansen opererer med uklare mål og sier rett ut at dette er nytt for dem. Bohus sier at dette er nytt for dem og at de vil øke produksjonen med Svanen og Blomsten i en trinnvis forbedringsplan. Målene er noe uklare, men møbelkjeden er på vei i riktig retning.

Blåkläder har ikke sendt oss noen plan for utvikling av produktene. Det er for dårlig.

(Foto: Carmen Martínez Banús/Istockphoto)

Forhandlerundersøkelsen

Rangering	Navn	Miljø	Arbeidsmiljø	Dyrevern	Øko/miljømerking	Svarvillighet	Poeng	Totalvurdering
1	Hennes & Mauritz	😊	😊	😊	😊	😊	18	😊
1	Lindex	😊	😊	😊	😊	😊	18	😊
3	Indiska	😊	😊	😊	😊	😊	23	😊
4	Bestseller*	😊	😊	😊	😊	😊	24	😊
5	Varner-Gruppen**	😊	😊	😊	😊	😊	28	😊
6	IKEA	😊	😊	😊	😊	😊	33	😊
7	Living AS	Har ikke svart						
7	b.Young	Har ikke svart						
7	KappAhl	Har ikke svart						
7	Bogerud tekstil	Har ikke svart						
7	Match	Har ikke svart						
7	Teppeland	Ingen respons						
7	Kid Interiør	Ingen respons						
7	G-Sport	Ingen respons						
7	Gina Tricot	Ingen respons						
7	Ferner Jacobsen	Ingen respons						
17	Neste Stopp	Ville ikke svare						
17	Benetton	Ville ikke svare						

Poengskala	
13-18	😊
19-28	😊
29-39	😊

*=Vero Moda, name it, Jack & Jones, Selected, Vila og ONLY

**=Cubus, Dressmann, Carlings, Urban, Bik Bok, WOW, Vivikes, Living Large, Wearhouse, Volt, Solo, Levi's Store

Selskapene rangert etter beste poengsum. De har fått poeng 1 (bra), 2 (middels) og 3 (dårlig) under hvert punkt. På hvert punkt er selskapene vurdert etter hvilke krav de stiller, utvalgelse av leverandører og dokumentasjon/etterprøvbarehet. De har også fått karakter for svarvillighet. Laveste poengsum gir best plassering. "Har ikke svart" betyr at selskapet bekrefter å ha mottatt undersøkelsen men ikke svart. "Ingen respons" betyr at vi verken via e-post eller telefon har kommet i kontakt med selskapet. "Ville ikke svare" betyr at selskapet har vurdert saken og meldt at de ikke vil svare.

Miljø

Her ville vi vite hvilke miljøkrav forhandlerne stiller til sine leverandører. Vi ba dem også fortelle hvorvidt de har forkastet leverandører av miljøhensyn.

Miljøkrav

Hennes & Mauritz og Indiska får begge karakteren bra for miljøkravene de stiller til sine leverandører. Hennes & Mauritz har en god liste over uønskede kjemikalier og stilte fra i fjor også krav til avløpsvann. Kjeden har også et mål om økt bruk av økologisk bomull og skiller seg ut som sterke på dette området, selv om det klart er langt igjen til alle varene er bærekraftig produsert. Indiska skiller seg positivt ut for å kartlegge renseanlegg hos leverandører, som de følger opp systematisk sammen med den svenske statlige bistandsetaten SIDA. Det er bedre enn kun å sende "code of conduct" og kontrollører.

IKEA, Lindex, Bestseller og Varner er ikke like gode. Vi finner mye bra i IKEAs miljøplan, men det er uklart hva de faktiske kravene som stilles til leverandørene er. Lindex jobber bra, blant annet med kjemikalielister og utvidete krav til produsentene, men selskapet er ikke i mål. En uheldig sak med miljøgiften nonylfenol i 2007 illustrerer dette. Bestseller stiller de vanlige kravene; kjemikalieliste og "code of conduct", men ikke så mye mer. Varner har en litt begrenset utgave av de vanlige miljøkravene, men melder at de er i gang med å utvikle en handlingsplan, og vil trolig komme bedre ut neste gang.

Lindex og Bestseller. Det virker ikke som forkasting av leverandører er et fokusområde for Lindex, men de jobber likevel systematisk med forbedringer på en overbevisende måte. Skrittvis forbedringer og kursing den siste tiden forsvarer karakteren middels. Det samme kan sies om Bestseller, men som også har lagt lista litt lavt i forhold til de beste konkurrentene.

IKEA og Varner har begge et stort forbedringspotensial. IKEA har sluttet med økologisk bomull av kommersielle grunner. Denne "utvelgelsespolitikken" går stikk motsatt av hva vi ønsker. Da hjelper det lite å starte egne initiativ sammen med de største bomullsleverandørene i verden for å gjøre konvensjonell bomull gradvis mer miljøvennlig. Det vil ikke skje over natten. Til sammenligning er Hennes & Mauritz klar over, og støtter disse bransjeinitiativene, men øker samtidig andelen økologisk bomull. IKEA står derfor til stryk. Varner har også lite å fare med her. Kleskjeden hevder at den er opptatt av samarbeid og forbedringer, men har ikke definert miljømålene skikkelig. Varner har neppe hatt mye fokus på dette ennå. Her vet ikke kunden hva han/hun får.

Utvelgelse av leverandører

Hennes & Mauritz og Indiska får også full uttelling under punktet for utvelgelse av leverandører. Igjen skiller Indiska seg positivt ut ved en god praksis ved valg av leverandører. Hennes & Mauritz forteller at de forkastet nesten 400 leverandører i 2007, hvorav over 100 var potensielle nye leverandører og hele 300 var gamle. Det vitner om en svært aktiv innsats.

Vold og slavelønn på H&M-fabrikk

Hennes & Mauritz kommer godt ut i vår undersøkelse sammenlignet med konkurrentene, men i begynnelsen av november kom nyheten om grove overgrep og slavelønn på en av kleskjedens fabrikker i Bangladesh. Den tyske dokumentarserien Report Mainz har intervjuet syersker som nylig har sluttet. De fortalte at de ble slått og tvunget til å jobbe overtid flere døgn i strekk. De skal også ha fått fordeler hvis de hadde sex med formannen på fabrikk, ifølge TV 2s nettside. Syerskene fikk 400 kroner i måneden, hvilket er svært lavt, også i Bangladesh.

Les mer her:

<http://www.tv2nyhetene.no/utenriks/article2391270.ece>

<http://http://www.sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=2437766>

Bomullsplante. (Foto: Istockphoto)

Arbeidsmiljø

Her ville vi vite hvilke krav forhandlerne stiller til arbeidsmiljøet hos leverandører. Vi spurte også om de kan garantere at varer i deres forretninger ikke er produsert ved hjelp av barnearbeid. Vi ba dem også fortelle hvorvidt de har forkastet leverandører av arbeidsmiljøhensyn.

Arbeidsmiljøkrav

Lindex er den eneste som får full pott. Lindex hevder selv at de var svært tidlig ute på dette området, med nulltoleranse for barnearbeid siden 1993. Lindex utmerker seg ellers med å angi hvor mange tilfeller av barnearbeid de fant i 2007; 4 stk. Det er tillitsvekkende at de rapporterer slik sensitiv informasjon.

IKEA, Hennes & Mauritz, Bestseller, Indiska og Varner har ikke den samme aktiviteten overfor sine leverandører. IKEA stiller helt greie arbeidsmiljøkrav, men de er ennå ikke fullt implementert. Hennes & Mauritz stiller gode krav på papiret, men sier selv at det gjenstår mye før de er i mål. Bestseller har det man kan vente i sin "code of conduct", men heller ikke mer. Indiska har gode krav, men kan heller ikke garantere forsvarlige arbeidsforhold hos leverandørene de får varene fra. Det samme gjelder Varner. Deres "code of conduct" er helt på det jevne. Et problem hos alle aktørene nevnt her er at de fraskriver seg ansvaret nedover i produksjonskjeden forbi sine hovedleverandører.

IKEA, Indiska og Varner. IKEA sier de vil velge bort leverandører dersom korrektivplanen deres ikke virker, men sier ingenting om de faktisk har kastet noen ut. Samtidig sier deres egen rapport at flere leverandører ennå ikke følger kriteriene. Indiska har forkastet leverandører tidligere, men fører i dag en annen linje der det også tas hensyn til barnets behov istedenfor bare å straffe fabrikken. Indiska sier at de forventer å finne barnearbeid hos underleverandører, men at arbeidsforhold hos hovedleverandører er ryddige.

Varner ga kun et standardsvar som kan tyde på at tematikken er litt ny for dem. Her vet ikke kunden helt hva man får.

Utvelgelse av leverandører

Hennes & Mauritz, Bestseller og Lindex får beste karakter for sin innsats på dette området. Hennes & Mauritz forkastet i 2007 nesten 400 leverandører, og i mange av sakene var uforsvarlig arbeidsmiljø del av begrunnelsen. Bestseller sier også at de har forlatt leverandører av hensyn til arbeidsmiljø. Lindex har ikke gjort det, men satser heller på å hjelpe barn ut av uforsvarlige arbeidsforhold. Lindex oppgir at de tidligere måtte trekke seg ut av et par produsenter, og at leverandørene nå respekterer nulltoleransen.

Dyrevern

Her ville vi vite hvilke krav forhandlerne stiller til dyrs velferd i produksjonen av de varene de fører.

Dyrevernkrav

Hennes & Mauritz og Lindex skiller seg ut som de klart beste med klare krav mot mulesing, dyreforsøk og pelsavl. Hennes & Mauritz oppgir også at de ikke bruker skinn fra India på grunn av grusomme dyretransporter.

Bestseller, Indiska og Varner. Bestseller har regler mot pelsavl og mulesing, men ambisjonsnivået kunne vært høyere. Indiska har inngått en avtale med organisasjonen "Djurens rätt", men er på den annen side usikre på om de har merinoull fra mulesing. Vi lurte også på hvordan de stiller seg til skinn fra dyretransportene i India. Varner oppgir at de har retningslinjer, men går ikke inn på hva disse omfatter.

IKEA ligger svært dårlig an her. Vi fant ingen hensyn til dyrs velferd i den informasjonen IKEA stilte til vår rådighet.

Utvelgelse av leverandører

Hennes & Mauritz og Lindex viser begge at de har en aktiv holdning til dyrevernet og har valgt ut leverandører etter det.

Bestseller svarer uklart på dette og når dermed ikke opp.

IKEA, Indiska og Varner ligger langt bak de beste og velger ikke sine leverandører etter hvordan dyrene behandles. Det kvalifiserer til karakteren dårlig.

Blodig ull

Avsløringer av den grusomme praksisen med mulesing i Australia fikk store oppmerksomhet våren 2008. Svensk TV4 kunne vise at merinosauen utsettes for brutal behandling. For å bekjempe angrep av saueflue-parasitten *Lucilia Ccuprina* skjærer bøndene bort et stykke hud på begge sider av halen, uten å bruke bedøvelse. Lammene holdes i ro ved å spennes fast i en stål-innretning. Praksisen er stoppet på New Zealand, og forkjempere for dyrs rettigheter arbeider nå med å få til et lignende forbud i Australia. Australia er verdens største ullprodusent og leverer sin ull verden over. At en god del finner veien til norske butikker, er på det rene.

Økologi/miljømerking

Her ba vi forhandlerne om å fortelle hvor stor andel av vareutvalget deres som er økologisk eller miljømerket. Vi ba dem også fortelle om hvilke planer de har for å øke tilbudet.

Økologiske/miljømerkede varer

Hennes & Mauritz, Lindex, Bestseller og Indiska har kommet langt sammenlignet med konkurrentene. Hennes & Mauritz oppgir at de i alle produktkategorier har linjer med 100 prosent økologisk bomull. De har også en del produkter med innblanding av slik bomull. De har en del barneklær med miljømerket Blomsten. Et lite trekk for manglende miljømerking på klærne for voksne. Lindex sier at de siden 2007 har tilbudt økologiske plagg som er merket med etiketten "Ecologic by Lindex". Her er det både klær med 100 prosent og 95 prosent økologisk bomull. Indiskas første kolleksjon med FairTrade og økologisk bomull forelå høsten 2008. Klærne er sertifisert av Control Union och Agrocet/Fair Trade. Bestsellers merkebutikkjede Vero Moda, ONLY og Jack & Jones har økologiske produkter, som er sertifisert i henhold til Global Organic Textile Standard. Forhandleren Name It har babykolleksjoner med Blomsten. Dette er meget bra.

IKEA står til stryk uten noe å tilby til kunder som ønsker økologiske eller miljømerkede produkter.

Planer om å øke tilbudet

Hennes & Mauritz har klare planer for å øke sitt tilbud av økologiske produkter og havner dermed på topp.

Lindex, Bestseller, Indiska og Varner ligger etter, uten klare planer for å øke det økologiske vareutvalget. Vårt inntrykk er at de avventer responsen fra kundene. Varner og Bestseller sier dette rett ut.

IKEA havner nederst også her. Ut fra dokumentasjonen de sendte oss leser vi en bevisst politikk om ikke å satse på økologiske eller miljømerkede produkter. Dette er kritikkverdig og spesielt.

Miljøsertifisering av tekstiler og klær

For at forbrukere skal kunne stole på at tekstilene de kjøper virkelig er miljøvennlige, helsevennlige og økologiske, er det nødvendig med sertifisering fra en utenforstående eller såkalt tredjepart. For produsenter/merker/kjeder er det også en fordel å ha noen utenforstående til å hjelpe med å ha god oversikt over produksjonsforhold og leverandører, som en forsikring mot framtidige problemer. I tillegg til rene sertifiseringer der man må tilfredsstille visse kriterier, finnes ordninger der man gradvis jobber for forbedring.

Ingen av sertifiseringsordningene dekker absolutt alle aspekter. Noen dekker bare råvarestadiet, som KRAV, Organic Exchange og Fairtrade. Andre har krav gjennom hele prosesseringen, men uten å dekke alle aspekter, for eksempel utslipp til luft, dyrevelferd og rensing av avløpsvann. En tredje sertifiseringstype dekker hovedsakelig sosiale aspekter, som den anerkjente ordningen SA8000 (Social Accountability International).

Vi forsøker her å gi en kort introduksjon til de ulike regelverk og sertifiserings-organisasjoner som finnes internasjonalt.

Obligatorisk og frivillig sertifisering

Det finnes to typer sertifisering, de obligatoriske og de frivillige. I Norge er det obligatorisk å sertifisere økologiske matvarer og begrepet økologisk er rettsbeskyttet. Dette gjelder imidlertid ennå ikke tekstiler, kosmetikk og andre produkter. For disse produktgruppene finnes kun frivillige ordninger, som presenteres under, sammen med de organer som utfører kontroll og sertifisering.

Sertifiseringsstandards og organer

Global Organic Textile Standard - GOTS

I 2002 ble det opprettet en internasjonal arbeids-

gruppe fordi mange mente at det var altfor mange ulike standarder, noe som virket forvirrende for både forbrukere og produsenter/merker. Arbeidsgruppen ble satt sammen av erfarne aktører og ble bestående av The Soil Association (Storbritannia), IVN-International Association Natural Textile Industry (Tyskland), US Organic Trade Association og Japanese Organic Cotton Association (JOCA) for å utvikle en global tekstilstandard. IFOAM har også bidratt noe i dette arbeidet. I 2005 var Global Organic Textile Standard (GOTS) klar og denne er nå i bruk av 7 forskjellige, store sertifiseringsorganer. GOTS dekker fiberproduksjon, prosessering, tekstilproduksjon, pakking, merking, eksport, import og distribusjon av alle naturfibre. Sosiale kriterier og sikkerhet for både arbeidere og forbrukere er også med i standarden. Som produsent/merke/kjede kan man velge å bruke GOTS-logoen eller man kan velge de ulike sertifiserings-organenes egne logoer, der det står at sertifiseringen er basert på GOTS-kriteriene. Vurderingen av dette kan være basert på hva som er best kjent i de markedene/landene hvor man skal selge produktene. På det norske markedet har blant andre Vero Moda GOTS-sertifisering gjennom Control Union (med deres logo). H&M sier også på deres nettsider at alle klær av økologisk bomull er sertifisert av Control Union, men de har så langt ikke kommunisert dette på merkelappene.

Blomsten/Svanen – Stiftelsen Miljømerking

Blomsten er EU's miljømerke som hovedsakelig stiller krav i forhold til vann- og luftforurensing, kjemikaliebruk og forbrukersikkerhet. Svanen er det nordiske merket som stiller noen flere krav utover det som dekkes av Blomsten, bl.a. at vegetabiliske fibre skal være økologisk produsert, krav til etiske produksjonsforhold samt energi- og vannforbruk. Stiftelsen Miljømerking administrerer Svanen og Blomsten, dvs. at de både har ansvaret for regelverkene, tar i mot søknader

om sertifisering og står for kontroll av lisensierede bedrifter og deres leverandører. Eksempler på Svanemerkede tekstiler i Norge er hovedsakelig fra svenske merker som klær fra Polarn O. Pyret, Crocker og Filippa K, samt interiørtekstiler fra Dibb AB som selges på Coop OBS!, Jysk og Cotton Child. Blomstmerkede barneklær finner man bl.a. hos Cubus og H&M.

Ø-merket (Debio)

Debio har ikke en egen operativ standard for tekstiler per i dag, men kommer til å kunne sertifisere etter GOTS-kriteriene hvis det er etterspørsel i markedet, antakelig fra høsten 2009.

KRAV

Svensk standard som nå bare gjelder råvareproduksjon. I stedet for å ha en egen fullstendig standard samarbeider KRAV med Miljømerking i Sve-

rige og kriteriene for Svanemerking brukes for videre prosessering. Fordelen med tekstiler som er merket med både KRAV og Svanen vil være at de dekker et større spekter av kriterier enn bare en av ordningene. For eksempel har KRAV kriterier for dyrevelferd som kompletterer Svanen.

EKO

EKO-kriteriene er blitt byttet ut med GOTS-kriteriene, og logoen skal også fases ut til fordel for

GOTS. Dette skjer som en del av arbeidet med å begrense forvirring og fordi Control Union som er sertifiseringsorganet for EKO er blitt akkreditert til å sertifisere etter GOTS.

IVN

International Association Natural Textile Industry (IVN) er en standard, men ikke et sertifiseringsorgan. De har lagt GOTS-kriteriene til grunn for sitt merke etter at de ble utviklet, men har i tillegg en IVN BEST standard som er strengere. IVN er best kjent i Tyskland, men finnes også på det norske markedet, blant annet hos Nøstebarn. Det er det sveitsiske organet IMO (Institute for Marketecology) som sertifiserer for IVN, men de sertifiserer også etter GOTS-regelverket.

Ecocert

Ecocert ble etablert i Frankrike, er en av de største sertifiseringsorganisasjonene for økologiske produkter på verdensbasis og har egne regelverk. De sertifiserer primært matvarer og kosmetikk, men også tekstiler. Ecocert er i ferd med å fase ut sin egen tekstilstandard til fordel for GOTS, og vil sertifisere ifølge GOTS fra og med 2009.

Øko-Tex

Denne ordningen er den mest utbredte av alle miljømerkinger for tekstiler og finnes i 3 versjoner: 100, 1000 og 100 plus. Den førstnevnte er den aller mest utbredte og kan anses som en minimumstandard. Øko-Tex 100 dekker bare testing av at produktene ikke inneholder farlige kjemikalier, altså sikkerhet for forbrukere. Desto nærmere huden produktene er ment å være, desto strengere er kriteriene. For å dekke luft- og vannforurensing, energiforbruk, arbeidsforhold og sosiale kriterier, må man over på Øko-Tex 1000. Enda et steg videre kommer man med 100 plus-standarden som kan oppnås når man har oppfylt kriteriene for 100 og 1000-standarden. 100 plus brukes hovedsakelig av garn- og stoffprodusenter, hvilket betyr at sluttproduktene på markedet ikke er merket med Øko-Tex 100 plus.

Bluesign

I motsetning til Øko-Tex som tester ferdige produkter, er tanken bak Bluesign at det stilles krav til hvilke kjemikalier som kan brukes i produksjonen fra begynnelsen av, slik at man helt unngår bruk av farlige kjemikalier. Merker som har

produkter på det norske markedet som bruker Bluesign er bl.a. Polartec, Patagonia og The North Face. Helly Hansen har nettopp trådd inn i ordningen. Bluesign er imidlertid blitt kritisert fordi de krever en viss prosent av inntektene til de merkene som bruker Bluesign. I tillegg er ordningen ikke like transparent som økosertifiseringene da "know-how" holdes helt konfidensielt og det ikke er sannsynlig at alle produktene fra de merkene som bruker Bluesign tilfredsstiller kriteriene.

SA8000

Social Accountability International (SAI) er en non-profit organisasjon som sertifiserer bedrifter etter standarden SA8000. Det er en standard som skal forbedre arbeidsforhold og dekker sosiale aspekter som frihet til å organisere seg, overtid, garanti mot barnarbeid og tvangsarbeid m.m. SA8000 er internasjonalt anerkjent og brukes ofte i kombinasjon med miljøstandards.

Andre standarder

Andre miljøstandards som ikke har så omfattende krav som miljømerkene nevnt over er bl.a. Better Cotton Initiative –BCI, Sustainable Cotton Initiative (WWF) og Australian BMP cotton. Hovedmålene med disse ordningene er å redusere forbruk av sprøytemidler og vann i (storskala) bomullsproduksjon. Tanken er at de skal nå veldig mange produsenter og dermed få stor innvirkning.

Andre sosiale standarder som det er verdt å nevne er Fair Wear Foundation (Holland) og World Wide Responsible Apparel Production (WRAP, USA) som begge er relativt utbredte i henholdsvis andre land i Europa og USA.

Forbedringsorganisasjoner

Initiativ for Etisk Handel – IEH

IEH er et ressursenter og en pådriver for etisk handel. Formålet er samarbeid for handel som sikrer menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, utvikling og miljø. Organisasjoner, offentlige og private virksomheter kan være medlemmer og

får råd, konkrete verktøy og kurs for å forbedre leverandørkjeden. Man rapporterer om sitt forbedringsarbeid som blir lagt på medlemssidene til IEH, der medlemmene har tilgang til andre medlemmers rapporter.

Made-By er en merkeordning for motemerker som ønsker å forbedre seg i forhold til både miljømessige og sosiale kriterier. Som medlem i Made-by får man råd, hjelp til å forbedre leverandørkjeden, å finne leverandører av økologiske råvarer/stoffer (som de samarbeider med Organic Exchange og Solidaridad om) og en merkeordning for å vise forbrukerne at de jobber med bærekraftighet. Made-by har også noe de kaller et Track & Trace system som er tilgjengelig for alle på deres nettside. Der kan man se på rapporteringen for alle merkene som er medlemmer, og forbrukere kan finne ut hvor et plagg er laget, og av hvem, ut i fra en kode i plagget.

IEH og Made-by skiller seg fra de andre ordningene ved at man ikke får en sertifisering som dokumenterer at man har oppfylt visse kriterier, men jobber gradvis for forbedringer.

Det finnes en internasjonal oversikt over merkeordninger og sertifiseringsorganer i heftet Eco-Textile labeling – A guide for manufacturers, retailers and brands som ble utgitt av Ecotextile News i september 2008. I dette heftet kan man finne informasjon om flere sertifiseringsordninger og organer enn det vi har gått gjennom, men ikke all informasjon er korrekt. Vi anbefaler derfor at man henvender seg direkte til de ulike organene dersom man ønsker mer informasjon.

Vanlige produksjonsland for tekstiler på det norske markedet/ i leverandørundersøkelsen

Kina
Portugal
Tyrkia
Vietnam
Sri Lanka
Italia
Litauen
Estland
Ungarn
Hong Kong
Romania
Albania
Norge
Thailand
Korea
India
Sverige
Bangladesh
Andre land i Asia

Beste råd for å kle seg miljøvennlig:

Kjøp færre klær

Hvilke klær du kjøper, hvor ofte du vasker og tiden det tar før du kaster klærne har mye å si for miljøet. Men for et mer bærekraftig forbruk, er det beste rådet fremdeles å kjøpe færre klær.

(Foto: Maurice van der Velden/Istockphoto)

Oppmerksomheten rundt miljøbelastningene fra tekstilforbruket har vært raskt voksende i de senere år. Vi har fått debatt og kunnskap om miljøkonsekvenser av produksjon av klær og tekstiler, og fokus på resirkulering og ombruk. Mye mindre er sagt og gjort i forhold til tekstilenes bruksfase. Men i et livsløpsperspektiv ligger det også her store utfordringer, spesielt om vi regner i energiforbruk.

Indirekte betyr brukstiden svært mye for tek-

stilenes totale belastning. Det går med like mye sprøytemidler, vann og kjemikalier til å produsere to like t-skjorter uavhengig av om de brukes en eller 100 ganger. Men miljøbelastningen av det å gå kledd i t-skjorter vil bli drastisk redusert i det siste eksemplet. Vi skal derfor se på bruken av tekstiler og på hvordan totalbelastningene fra tekstilforbruket kan reduseres både gjennom økt levetid og gjennom endringer i vedlikehold.

Vedlikehold av klær er aktiviteter som i seg selv er miljøbelastende. Vann, energi og kjemi-

kalier inngår i rengjøring, og energi brukes til tørking og glattgjøring.

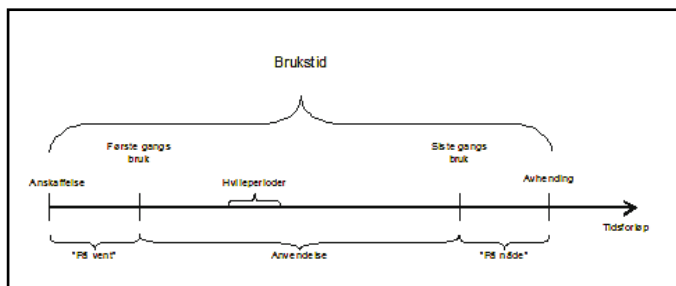
Forlenget levetid som miljøstrategi

Tekstilers levetid er drastisk redusert i løpet av 1900-tallet og frem til i dag. Fra å være blant de store utgiftspostene i husholdningen, investeringsobjekter som gikk i arv, er klær og tekstiler i dag forbruksvarer med høy utskiftningstakt. Samtidig har lave priser og økt kjøpekraft resultert i en økende mengde tekstiler i hjemmet, noe som ikke bare er en miljømessig utfordring, men også et praktisk problem. Det er begrenset hvor mye vi kan ha på oss, hvor mye vi klarer å ha oversikt over og hvor mye det er plass til i skuffer og skap.

Avfallsminimering står øverst på listen over gode miljøtiltak, og for tekstiler er det derfor avgjørende med lengre brukstid hos eier. Det er her det største potensialet for miljøbesparelser finnes, samtidig som dette ikke skaper nye miljøproblemer i form av behov for transport. Økt omsetning av miljømerkede tekstiler er en svært god ting, men det er likevel verdt å merke seg at kjøp av et økologisk plagg bare har en positiv miljøeffekt dersom det erstatter kjøp og bruk av et annet plagg. Dersom skapet allerede er fullt av t-skjorter, vil én til bare utgjøre en miljøbelastning, uansett om den har ø eller svane på seg. I et livsløpsperspektiv vil antallet ganger et plagg brukes være helt avgjørende for hvor stor miljøbelastning hver gangs bruk utgjør.

Levetid og brukstid

Plaggens levetid er i stor utstrekning avhengig av deres tekniske kvalitet. Men det er først når dette hentes ut i lang brukstid at potensialet realiseres. Skjematisk kan brukstiden hos én eier fremstilles slik: (1)

Plaggene brukes ikke kontinuerlig. Før de tas i bruk ligger de ofte til modning, i alle fall hos en del forbrukere fordi man trenger tid til å venne seg til dem. Deretter brukes de i perioder, kanskje avbrutt av årstidsvariasjoner, perioder der de ikke "passer" i forhold til kroppsvekt, anledning eller mote. Etter siste gangs bruk kommer en periode der forholdet mellom plagget og eieren er mest konfliktfylt. Mens miljøbevisstheten ved innkjøp er lav, er det nå mange får tanker om det miljømessige umoralske ved å kaste brukbare klær. Denne perioden tar rundt 3 år, fra siste gangs bruk til plagget avhendes, enten direkte til en ny eier, til redistribuering, eller til forbrenning/deponi.

Fra 2009 blir det i Norge innført forbud mot å deponere nedbrytbart avfall, slik som tekstiler. Det er fortsatt uklart hvordan tekstilene skal tas hånd om. Til nå har det vært opp til private aktører slik som Fretex, Uff og loppemarkedarrangører å organisere og finansiere innsamling av tekstiler. Skal denne delen av avfallshåndteringen fortsatt ivaretas av private aktører, må de gis bedre økonomiske rammebetingelser, og ikke minst må man finne løsninger for materialgjenvinning for de ubruklige tekstilene.

Hvor ofte et plagg brukes, er avhengig av en rekke faktorer, som plaggets tekniske og estetiske kvalitet, bredden i de bruksområder det passer til, mengden andre klær eieren har, og hvor godt plagget passer inn i eierens garderobe, klesbehov og kroppsfasong. Et plagg som er fleksibelt i forhold til endringer, enten i form av kroppens fasong eller ulike anledninger, vil kunne brukes mye mer enn plagg med smalt bruksområde og fast livvidde.

Mote – keiserens nye klær

En stor utfordring i arbeidet mot et mer bærekraftig klesforbruk, er forestillingen om at klær mer enn andre ting er preget av moteendringer, og at disse endringene stadig går fortere. Denne forestillingen gir produsenter en unnskyldning for å selge varer med kort teknisk levetid. I tillegg gir det forbrukerne grunn til å tro at det ikke "lønner seg" å satse på kvalitet. Å bli "lei av klær" tilskrives "moten", og blir ikke forstått som en funksjon av dårlige klær og dårlige innkjøp av dem. Det viktigste skrittet for å få ned omsetningshastig-

heten for klær er dermed å ta fatt i denne mote-myten, som har svært mye til felles med even-tyret om keiserens nye klær. Den virker bare så lenge "alle" tror på den.

Sammenligner vi utformingen av klær med bi-ler eller bokomslag, er det påfallende at en bil fra 1960-70 -tallet virker håpløst gammeldags, mens klærne for det meste fortsatt kan brukes. Påstanden om at moten går stadig fortere dek-ker ikke hele sannheten. Det blir stadig vanske-ligere å datere klær, og klær med en rekke stiler og farger er i dag "moderne" samtidig. Det blir stadig gjentatt at "alt er lov". Det betyr i praksis at det ikke er det enkelte plagg som avgjør om du er tidsriktig antrukket, det er kombinasjonen av plaggene og forholdet mellom plaggene og krop-pen som er avgjørende. Ser vi på klærne isolert, er det dermed mulig å si at moten for klær faktisk har stagnert, og at det skjer lite nytt på klesom-rådet (med unntak av sportsklær) både tekno-logisk og estetisk. For den enkelte forbruker er resultatet uansett det samme. Dersom man ikke har store mengder klær, og klærne passer til de aktuelle anledningene, vil det være godt mulig å slite klærne ut før de blir umoderne. Det må da være klær man faktisk liker, og trives med å ha på kroppen.

Ønsker man å legge om til et mer bærekraftig klesforbruk, er det beste rådet å begrense inn-kjøpene av nye klær. I stedet for mange billige plagg, bør man velge noen få virkelige perler. Om dette er klassiske klær eller morsomme, billige eller dyre, nøytrale eller fargerike er ikke avgjør-ende. Det viktigste er at de er klær som passer eierens kropp, anledninger og smak. Et godt ord for dette er yndlingsklær.(2) En god miljøstrategi er å øke antall yndlingsklær i garderoben, sam-

Fiberstyrke

Lin: 2-3 ganger sterkere enn bomull.

Hamp: cirka same som lin (best på å motstå vann).

Ramie: 3-5 ganger sterkere enn bomull og 2 gan-ger så sterk som lin, blir ofte tatt for å være lin.

Alpakkauull – sterkere enn saueull

Økt levestandard og billigere klær har bidratt til at vi kjøper langt flere klær enn tidligere.

(Foto: Henk Badenhorst/Istockphoto)

tidig som antallet klær totalt sett går ned. Ynd-lingsklær har lenger levetid enn andre klær fordi de får bedre stell. Levetiden er dermed ikke bare avhengig av klesprodusentene, men også av den behandling klærne får av eieren.

Bredt bruksområde

Fleksibelt bruksområde vil si at klærne lar seg bru-ke til mer enn ett formål. Klær med et ekstremt smalt bruksområde er knyttet til bestemte an-ledninger som bryllup og dåp. For slike plagg vil omsøm eller ny eier være nødvendig for fortsatt bruk. Vi ser en tendens til en uheldig innsnevring av bruksområdet for en del klær. For det første gjelder dette barnetøy som i økende grad utsty-res med klare kjønnsmarkeringer. Dette gjør at det godt etablerte systemet for gjenbruk innad i søskenflokkene eller mellom barn til nære slekt-ninger/venner vanskelig gjøres. Kjønnsnøytralt småbarnstøy vil lettere kunne brukes av nye barn. Dette er viktig, fordi småbarnskroppen en-dres så raskt at det er vanskelig å lage klær med nok fleksibilitet i størrelsen. Et annet område med økende spesialisering er innen sport og fritid. Ut-styret er ikke lenger "bare" knyttet til en enkelt aktivitet, men i økende grad også til hvor aktivite-ten utøves. Langrenn i skogen i forhold til på fjel-let, og jogging på asfalt og terreng er eksempler på dette. Innenfor dagligantrekk har tendensen gått den motsatte veien, med mindre streng opp-delning i hverdagstøy, søndagstøy og pentøy enn på midten av 1900-tallet.

Forholdet mellom produsent og bruker

En måte å få til større emosjonelle verdier knyttet til klesplagg på, er å bygge ned skillet mellom produsent og konsument. (3) Ved å gjøre brukeren mer delaktig i produksjonen, eller i endringer og tilpasninger av produkter, øker man ikke bare klærnes fleksibilitet og tilpassing til den enkelte, men også den affeksjonen brukeren har til plagget. De kan dermed få forlenget både bruks- og levetid sammenlignet med "dusinvare". Dette er nye områder der lite foreløpig er prøvet ut, men både tradisjonelle elementer som for eksempel norsk hjemmestrikking og nye muligheter som internett åpner for, kan tas i bruk. Felles for slike praksiser er at de endrer forståelsen av hva en designer er, og gjør klær mer fleksible og åpne for endring underveis i bruksfasen.

Arbeidet mot et mindre belastende klesforbruk fordrer både bedre produkter og endringer av systemer og tenkemåter. Vi kan ikke bare arbeide mot bedre produkter, også den måten vi tenker rundt klær, mote og renslighet må utfordres. Videre må alle aktørene i verdikjeden aktiviseres. Strategiene som lav vekt, kortreist, lang levetid, nedbygging av skille produsent/konsument, reparasjon og ombruk er ikke spesielle for tekstiler, selv om de konkrete løsningene er det.

Vask og stell av klær

Vask og stell utgjør en vesentlig del av miljøbelastninger i et livsløpsperspektiv for klær og husholdstekstiler. For tepper og møbler derimot er det i produksjonen og avhendingen at de største utfordringene finnes. En livsløps-analyse av en syntetisk bluse viser at 82 % av energibruken kom fra bruksfasen, 66 % av avfallsmengden og over halvparten av utslipp til luft (4). Liknende analyser er gjort senere og viser mye av det samme. Sammenligner vi en t-skjorte laget av konvensjonell bomull med en av økologisk bomull, viser analysene at forskjellen er stor med hensyn til utslipp av gifter, mens energiforbruket påvirkes lite (5). Dette er fordi giftutslippet er størst i produksjonsfasen, mens det er i bruksfasen det går med mest energi.

Økning i mengden klesvask

Fra midten av 1800-tallet og frem til i dag har vi stadig vasket mer tekstiler. Det startet med mer vask av interiørtekstiler som gardiner, bordduker, servietter, laken, putevar og dynetrekk, samt av skjorter og undertøy. Den raskeste økningen i vask av klær kom først fra 1970-tallet, og fortsetter stadig. I 1990 vasket en familie på 4 nærmere 900 kg tekstiler i året, mot cirka 250 kg 60 år tidligere (6). For å få ned belastningene fra dette forbruket, er det blitt satt stadig strengere krav til vasketeknologien. Dagens vaskemaskiner bruker mindre vann og mindre energi enn tidligere og de mest miljøbelastende kjemikaliene er forbudt i vaskemidlene, men fordi vi stadig vasker mer, spises disse teknologiske forbedringen opp av det økte forbruket.

Økningen i vaskehyppigheten har en lang rekke forklaringer. Den første og viktigste er den økte oppmerksomheten om renslighet som kom på midten av 1800-tallet, og som har vært et viktig kjennetegn ved moderniseringsprosessen. Fra midten av 1800-tallet har det særlig vært menneskekroppen og lukten av menneske som har vært sosialt problematisk. Mye av det som vaskes i dag vaskes for å fjerne lukten av menneske, eller mistanken om en slik lukt. (7) Kroppslukt er blitt et tegn på manglende renslighet, noe av det mest stigmatiserende som finnes i vår kultur(8). Andre viktige grunner for økningen i miljøbelastningen fra klesvask er at bomull har fått en så dominerende stilling. Bomull blir lett skitten og krever stor innsats av vann, varme og kjemikalier for å bli ren. Klesvasken i dag er langt på vei en bomullsvask. Dette påvirker også hvordan andre fibre behandles. For en del tradisjonelle plaggtypen henger eldre renslighetsstandards fortsatt i. Det er dermed stor forskjell på hvor ofte det er vanlig å vaske dressbukser og jeans eller drakter og dresser. Bunader og mye tradisjonelt yttertøy vaskes ikke, og renses svært sjelden.

Produktenes utforming påvirker bruken

Å redusere miljøbelastningene fra bruksfasen er en utfordring som krever at både produsenter og forbrukere engasjerer seg. Eksemplet med de energieffektive vaskemaskinene viser at ensidig satsing på teknologisk forbedring ikke alene gir

ønsket effekt. Men å legge om våre daglige vaner er en komplisert prosess, spesielt når vanene er så nært forbundet med det å fremstå som pålitelige og akseptable mennesker. Derfor må endringen ta utgangspunkt i hva som i dag anses som (sosialt) nødvendig, og ikke hva som er hensiktsmessig i forhold til å motvirke spredning av sykdom.

Helt enkelt kan man si at vi må få ned antall ganger hver familie setter på en vaskemaskin, samt å få flest mulig av vaskeomgangene til å være på korte programmer med lav temperatur og uten unødvendig kjemikaliebruk. Dette kan oppnås gjennom en kombinasjon av å fylle maskinene fulle, å vaske klær sjeldnere samt å do-

sere riktig med miljømerkede vaskemidler. Fulle maskiner er igjen avhengig av både produsenter og forbrukere. Klær som skal "vaskes separat" eller med "lignende farger" bidrar ikke til fulle maskiner. Forbrukerne må på sin side unngå å kjøpe slike plagg, og de bør planlegge anskaffelsene slik at fulle maskiner blir mulig. Dette vil for eksempel si at man enten unngår hvite tekstiler, eller har mange nok til at de fyller en maskin når de vaskes. Har du ett hvitt frottéhåndkle og ellers fargede tekstiler, vil du enten sitte igjen med et beige håndkle, eller få mye separat vask.

Det er store forskjeller mellom ulike fibre i forhold til hvor fort de blir skitne og hva som skal til for å få dem rene. Dette er et felt med rask

Tabell: Eksempler på energiforbruk ved vask av noen vanlige klesplagg, per vask og per gangs bruk. Test utført av SIFO for denne rapporten, november 2008.*

	T-skjorte, bomull	Tynn ullgenser	Syntetisk bluse/skjorte	Bomullsgenser
Antall bruk før vask:	1	5	1	(2)
Fyllningsgrad (kg):	5	2	5	5
Temperatur	60	30	40	40
Energiforbruk/vask (kWh)	0,95	0,13	0,64	0,64
Plagg vekt (kg)	0,15	0,3	0,2	0,5
Energiforbruk ett plagg/vask (kWh)	0,029	0,022	0,026	0,064
Energiforbruk per bruk (kWh)	0,029	0,004	0,026	0,032

*Eksemplet viser energiforbruk ved vask av 4 vanlige plagg. Den viser at forskjellen i energiforbruk mellom de ulike vaskeprogrammene varierer veldig og gir det største utslaget i tabellen. I tillegg vil både plaggets vekt, maskinens fyllningsgrad og ikke minst hvor mange ganger det brukes før det vaskes bety mye for hvor mye energi renholdet av plaggene krever per gangs bruk. Dette betyr at vi kan spare mye energi ved å vaske klær ved lavere temperaturer, og velge fiber som for eksempel ull som lett blir rene.

Hvor mange ganger plaggene brukes før de vaskes samt på hvilket program det er vanligst å vaske de ulike plaggen er hentet fra en rapport om vaskevaner i Europa (Arild 2003) I denne rapporten er det vanligste svaret for en tynn ullgenser at det vaskes etter 5 gangers bruk eller mer. Vi har her valgt å bruke 5 gangers bruk, selv om det trolig er høyere. Bomullsgenser er desverre ikke

med i rapporten. Vi har her valgt tallet 2 ut fra generell kunnskap om norske vaskevaner (Klepp 2006). Forskjellen mellom forbrukernes vaner er her stor, og blant annet avhengig av om genseren er kroppsnær og trøye-lignende, eller noe som mer oppfattes som et mellomplagg.

For fyllningsgrad og energiforbruk har vi brukt en alminnelig husholdningsmaskin, energiklasse A og valgt Øko-programmet. Forskjellene mellom de ulike programmene kan være annerledes ved valg av andre maskiner eller programmer. I praksis vil få forbrukere fylle maskinene så fulle som maskinene er merket for. Dette har vi ikke tatt høyde for i tabellen. Plaggvekten har vi funnet ved å veie noen typiske plagg innfor de ulike kategoriene, men dette må oppfattes som eksempler. Plaggvekten varierer med design og størrelse i tillegg til fiber og stoffets tykkelse.

teknologisk utvikling, blant annet nanoteknologi, bruk av sølv, og ulike former for overflatebehandling, for eksempel teflon. Mye av denne utviklingen er konsentrert om å unngå lukt i tekstiler, men også flekker og annen synlig skitt arbeides det med. Dette er selvsagt lovende, men samtidig er det en fare for at vi løser ett problem ved å skape et nytt. Flere av de teknologiene som nå prøves ut er mangelfullt undersøkt med tanke på til miljøkonsekvenser. Samtidig vet vi at det er bomull som skaper mest klesvask av de tradisjonelle fibrene, mens ull utmerker seg både ved å ha god motstand mot lukt og flekker, og ved å bli lett ren. De syntetiske fibrene på sin side er lette i vekt og blir normalt rene ved lave temperaturer. Å redusere bruken av bomull til fordel for ull, og til en viss grad syntetiske fibre, vil dermed få ned

Mengden klesvask har økt drastisk fra 1970 til i dag. (Foto: Nicolas Loran/Istockphoto)

vasketøymengden og energiforbruket ved vask. En slik overgang vil særlig ha effekt for hushold med "storprodusenter" av skittentøy, slik som spedbarn og sengevætere, men vil selvsagt også gjelde generelt. Ved stell av ullplagg kan mye av vasken erstattes med lufting og enkel flekkfjerning, ofte bare med fuktig, ren klut.

Lav vekt er syntetiske fibres fordel. I storhusholdninger vil bruk av sengetøy laget av blandinger bomull/polyester få ned belastningen fra vask i et omfang som langt overskrider den energibruken fremstillingen av syntetiske materialer i seg selv representerer (9). Vekten er ikke bare et resultat av fibertype, men også av utformingen av tekstilene. En brikke gir mindre vask enn en hel duk. En smekke mindre enn en genser, et lite håndkle mindre enn et stort osv. Lav vekt på plagg som vaskes og slites fort, gir også miljøgevinster gjennom hele livsløpet; mindre råvarer, frakt osv.

Tekstilenes farger, mønster og dekor har stor betydning for hvor ofte de vaskes. En hvit eller ensfarget sofa må rengjøres oftere enn en farget og mønstret, det samme gjelder klær. Bluser, kjoler og gensere med lav skjæring ved armhulen gir mindre svettelukt i klærne, enn de som går oppunder armhulen. Mønstringer foran og på mansjetter skjuler flekker noe mer enn glatte, ensfargede flater. I tillegg har vi ulike standarder for ulike materialer, der spesielt dongeri utmerker seg som et materiale der den sosiale toleransen for skitt og flekker er stor. Mye vask kan dermed spares ved at designere tar bevisste valg ved utformingen av tekstilene, og ved at forbrukerne velger de rette produktene.

Endringer i vaner og organisering

En del vask kan unngås gjennom å organisere klesoppbevaring på en hensiktsmessig måte. Det er en økende tendens til å bytte klær ofte, både i ulike aktiviteter og fra dag til dag. Dermed produseres det mye lett brukt tøy, som ofte ikke har en hensiktsmessig plass i huset (10). En god del av innholdet i skittentøyet er dermed et resultat av at klær er "ryddet" bort fra gulv og stoler. En bedre oppbevaring av klær i bruk vil dermed få ned mengden lett brukte, men rene klær i vask. Den samme effekten vil økt bruk av lufting, børsting, risting og flekkfjerning ha. Det er også mulig at vi må arbeide mot en deling av klesvasken,

og ikke blande virkelig skittent tøy med det som bare trenger en oppfriskning slik det er vanlig i dag.

Kjemikaliebruken ved rengjøring av klær er avhengig av valget av midler og dosering. Overdose-ring er vanlig, særlig for ekstra skitten vask. Men forsøk viser at en ekstra skylleomgang vil være mer effektivt for å få et renere resultat. For noen er skyllemiddel en selvsagt ingrediens i vaskeprosessen, for andre oppleves klær vasket i skyllemidler som urene og illeluktende. Skyllemiddel kan ha positiv virkning ved å motvirke statisk elektrisitet (syntetiske fibre) og nuppedannelse, og det bidrar til mykere plagg. Men denne typen kjemikalier er slett ikke nødvendig. Et godt råd er å begrense bruken av skyllemiddel til vask av

spesielle tekstiler for å oppnå en bestemt effekt, for eksempel på syntetiske plagg som er særlig statisk elektriske, men ikke bruke det vanemessig som en ingrediens i all klesvask.

Slettgjøring i form av rulling, strekking eller stryking var tidligere en viktig del av vaskeprosessen. I dag er det store forskjeller på hvor mye for stryker. Mer energi går derfor med til tørking enn til slettgjøring. Tørketrommelen har vært debattert både i forhold til energiforbruk og slitasje. Her er meningene delte. Men det er hevet over enhver tvil at tørking ute eller i uoppvarmet rom vil gi minst energiforbruk. Redusert vasketøymengde, kombinert med mest mulig tørk i uoppvarmet rom eller ute, vil dermed være en riktig strategi.

Sluttnoter:

- (1) Klepp Ingun Grimstad, 2001, Hvorfor går klær ut av bruk? Rapport nr. 3-2001, Oslo, SIFO
- (2) Klepp, Ingun Grimstad 2002: Jeans og den lille sorte, Hvorfor yndlingsklær er mer miljøvennlig enn andre klær, P2-akademiets tidsskriftsserie, Oslo.
- (3) Flecher 2008: Sustainable Fashion & textiles. Design Journeys, London
- (4) Franklin 1993: Resource and Environmental Profile Analysis of a Manufactured Apparel Product: Woman's knit polyester blouse, Washington DC: Americirkan Fiber Manufactures Association.
- (5) Allwood mf. 2006 Well Dressed? Cirkambridge: University of Cirkambridge Institute of Manufactureing.
- (6) Klepp Ingun Grimstad, 2001, Hvorfor går klær ut av bruk? Rapport nr. 3-2001, Oslo, SIFO og Shove, Elizabeth 2003a. Comfort, cleanliness + convenience.

- Oxford: Berg.
- (7) Klepp, Ingun Grimstad 2005. The meaning of cleanliness : modern demonstrations of female purity, in Hagemann, Gro & Hege Roll-Hansen (eds.) Twentieth-century housewives : meanings and implicirkations of unpaid work. Oslo: Unipub.
 - (8) Klepp, Ingun Grimstad 2006. Skittentøyets kulturhistorie: hvorfor kvinner vasker klær. Oslo: Novus.
 - (8) Klepp, Ingun Grimstad 2007: Patched, louse-ridden, tattered: Clean and dirty clothes. Textile: Journal of Cloth and Culture 5 (3).
 - (9) Kalliala, Eija 1999: Environmental impact profile of hotel textiles and industrial laundering. The Nordic Textile journal 1 1999, Borås.
 - (10) Klepp, Ingun Grimstad 2006: Skittentøyets kulturhistorie. Novus, Oslo.

Litteratur

- Allwood mf. 2006 Well Dressed? Cirkambridge: University of Cirkambridge Institute of Manufacturing.
- Fletcher 2008: Sustainable Fashion & textiles. Design Journeys. London.
- Franklin 1993: Resource and Environmental Profile Analysis of a Manufactured Apparel Product: Woman's knit polyester blouse, Washington DC: Americirkan Fiber Manufactures Association.
- Klepp Ingun Grimstad, 2001, Hvorfor går klær ut av bruk? Rapport nr. 3-2001, Oslo, SIFO
- Klepp, Ingun Grimstad 2006: Skittentøyets kulturhistorie. Novus, Oslo.
- Klepp, Ingun Grimstad 2002: Jeans og den lille sorte Hvorfor yndlingsklær er mer miljøvennlig enn andre klær P2-akademiets tidsskriftsserie. Oslo.
- Kalliala, Eija 1999: Environmental impact profile of hotel textiles and industrial laundering. The Nordic Textile journal 1 1999 , Borås.
- Klepp, Ingun Grimstad 2007: Patched, louse-ridden, tattered: Clean and dirty clothes. Textile: Journal of Cloth and Culture 5 (3).

Bruk av tvang i i bomullsindustrien er ikke nytt. Bildet illustrerer forholdene på en bomullsfabrikk sør i USA i 1860.
(Foto: Photos.com)

Belastende tekstiler

Hamp, alpaka og kashmir er noe av det mest miljøvennlige du kan ha på deg, mens konvensjonell bomull kommer ut som en av verstingene.

Tekstilindustrien er enorm. Klærne vi har på oss betyr mye mer i verden enn vi tenker over til daglig. Å sammenlikne miljøbelastningen fra ulike tekstiltyper gjennom hele livsløpet er en massiv oppgave. Generelt for alle tekstiler gjelder at det kan forekomme store variasjoner innenfor de ulike grenene i bransjen. Man må ha detaljert informasjon om hvor fibre er dyrket/råvareopp-rinnelse, hvilke metoder som er brukt og under hvilke sosiale forhold produksjon og prosessering har foregått, for å kunne gi en helhetlig vurdering (1). Hvor miljøvennlig en tekstiltype er sammenlignet med en annen kan også variere med de ulike fasene i livsløpet. Vi må også tenke på at ulike stoffer har ulike bruksområder, noe egner seg best til undertøy mens andre passer til å lage

dresser eller fritidsjakker. Utfra tilgjengelig informasjon og ved hjelp av et enkelt vurderingssystem vi har utviklet for ulike miljøkriterier, har vi allikevel dristet oss til å gjøre en skjematisk vurdering av ulike tekstilfibres miljøvennlighet.

Bomull og polyester er de to tekstiltypene som er mest utbredt, de dekker over 80 % av det globale tekstilmarkedet (2). Dominansen gjør at tekstilbransjen er lite motstandsdyktig i forhold til endringer i globale forhold både i råvaretilgang, handel og miljø, noe som reduserer forbrukernes valgmuligheter. Siden de er så dominerende er det viktig å fokusere nøye på dem, samtidig som vi også ser på andre tekstiltyper som kanskje er mer miljøvennlige.

Tabell neste side:

Tekstilene er gitt poeng fra 1 til 3 i forhold til hverandre for hvert kriterium, basert på skjønn ut fra tilgjengelig informasjon. 1 er beste score, markert med et smilefjes. 3 er verste, markert med et surt fjes.

Natur: Vann- og arealforbruk eller andre naturinngrep skal være moderate, bærekraftige og ikke være kjent for å utarme jord, vassdrag eller natur. Det skal være mulig å øke produksjonen uten å øke inngrepene i urørt natur. Minus for dårlig dyreetikk. Pluss for god samvirkning med dyr og planter.

Arbeid: Skal ikke være kjent for å ha spesielle problemer. Pluss for arbeidervennlig prosess. Pluss for generelt gode standarder for verneutstyr mot kjemikalier, støy og skader. Minus dersom påvist generelt uakseptable arbeidsforhold ifølge internasjonale standarder.

Energi/klima: Unødig energikrevende produksjons- eller bearbeidingsmetoder samt frakt skal unngås. Pluss for lukkede kretsløp og lokal produksjon, minus for mange produksjonsledd som krever mye varme eller energi.

Kjemikalier: Det skal ikke brukes kjente PBT eller POP-kjemikalier på noe punkt i produksjonen. Andre kjemikalier skal være lett nedbrytbare og ikke gjenfinnes i grunnvann, vassdrag eller fjerntliggende områder. Pluss for tekstiler som ikke trenger kjemisk innfarging, konserveringsmidler eller lignende. Minus for kjemikalierester i ferdig plagg.

Vask/bruk: Skal være mulig å vaske sjelden, eller ved lav temperatur, uten stor kjemikaliebruk. Pluss hvis mulig å linetørke uten tørketrommel. Pluss hvis stoffet egner seg for redesign og gjenbruk. Minus hvis trekker skitt og lukt.

Gjenvinning/avfall: Tekstilet bør være biologisk nedbrytbart, eller mulig å materialgjenvinne nær 100%. Minus for mye produksjonsavfall. Pluss for lang teknisk levetid.

Info/innsyn: Pluss for tekstiler der bransjen har etablert stor grad av standarder, rensekraft og lignende. Minus for produkt- og produksjonshemmeligheter eller manglende erfaringsgrunnlag. Pluss for sporbarhet.

Tekstilfibertype		Natur	Arbeid	Energi/klima	Kjemi	Vask og bruk	Gjenvinning/avfall	Info/innsyn
Naturfibre fra planter	Bomull	😞	😞	😞	😞	😞	😞	😞
	Bomull økologisk	😄	😄	😄	😄	😞	😞	😄
	Lin	😄	😄	😄	😞	😞	😄	😄
	Hamp	😄	😄	😄	😄	😞	😄	😄
Animalsk	Silke	😞	😞	😄	😞	😞	😄	😞
	Saueull	😞	😄	😄	😞	😄	😄	😄
	Alpakka	😄	😞	😄	😄	😄	😄	😄
	Kashmir	😄	😞	😄	😄	😄	😄	😄
	Skin	😞	😞	😞	😞	😄	😞	😞
Syntetfibre fra cellulose	Viskose/rayon	😞	😞	😞	😞	😞	😞	😞
	Lyocell	😞	😄	😞	😄	😄	😄	😞
	Bambus	😄	-	😞	😞	😞	😄	😞
Syntetfibre fra petroleum	Nylon	😞	😞	😞	😞	😞	😞	😞
	Akryl	😞	😞	😞	😞	😞	😞	😞
	Polyester	😞	😞	😞	😞	😞	😞	😞
Andre/ sammensatte	Bomull/polyester	😞	😞	😞	😞	😞	😞	😞
	Resirk. polyester	😄	-	😞	😞	😞	😞	😞
	Tech-stoffer	😞	😞	😞	😞	😞	😞	😞

Naturfiber

Plantefiber og animalsk fiber:

Bomull

Ifølge FNs matvare- og landbruksorganisasjon, FAO, får 1 milliard mennesker i 80 land sin inntekt fra bomull. Det estimeres at det er minimum 120 millioner mennesker involvert i bomullsdyrking, 100 millioner fabrikkansatte som lager klær, og hundretusener i Europa og USA ansatt i detaljhandel, transport, markedsføring med mer (3) . 3/4-deler av produksjonen foregår i utviklingsland (4).

Konvensjonell, intensivt produsert bomull er ikke miljø-, helse- eller arbeidervennlig på noe stadium i livsløpet.

Når det gjelder kjemikaliebruk er fiberdyrkingen det viktigste stadiet i livsløpet for bomull. 25 % av alle sprøytemidler mot insektangrep og ca. 11 % av alle sprøytemidler mot plantesykdom-

mer globalt brukes på bomull, selv om produksjonen bare dekker ca 5 % av verdens åkerareal. Kjemikaliene som brukes på bomull er klassifisert blant de mest giftige sprøytemidlene som finnes og medfører alvorlige helseskader på mennesker og dyr. Selv den beryktede miljøgiften DDT brukes fremdeles som sprøytemiddel, og de PCB-liknende fenoksyrene som avløvingskjemikalier. Kilder som Verdens Helseorganisasjon (WHO), FNs matvare- og landbruksorganisasjon (FAO), og den store undersøkelsen International Assessment of Science and Technology in Agriculture (IAASTD) opererer med tall på akutt forgiftede mennesker pga. sprøytemiddelforgiftning på ca. 3 millioner årlig hvorav 18 000 - 220 000 dør. Over 90 % av tilfellene finner vi i utviklingsland og mørketallene er antakelig høye siden mange ikke en gang kommer seg til lege. WHO og FAO fraråder bruk av disse sprøytemidlene, særlig i utviklingsland der

Tusenvís av mennesker dør hvert ár etter forgiftning av sprøytemidler.
I bomullsproduksjonen er bruken av sprøytemidler svært utbredt.
(Foto: Photos.com)

det meste av bomullsproduksjonen foregår.

I tillegg kommer høyt forbruk av kunstgjødsel (som står for 60 % av energiforbruket i landbruket) og er en av de største kildene til utslipp av drivhusgassen N₂O (5).

Jord og vassdrag ved bomullsmarkene og i tilknytning til produksjon av bomullstekstiler forringes og tappes for biologisk mangfold gjennom monokultur, høyt vannforbruk, redusert jordfruktbarhet, forsaltning av jord, ørkenspredning, vannforurensing med utslipp av tungmetaller og andre kjemikalier også fra farging og annen prosessering.

Økologisk bomull

Økobomull dyrkes i 22 land og utgjør nå 0,55 % av den globale bomullsproduksjonen mot 0,2 % forrige sesong. De siste tallene fra Organic Exchange viser at økobomullsproduksjonen har økt med 152 % det siste året, der fordelingen mellom utvidelse av eksisterende og nye prosjekter er henholdsvis 40 % og 60 %.

Ved å dyrke bomull med økologiske metoder reduserer man giftbruken med 100 % i selve bomullsdyrkingen og 93 % gjennom hele livsløpet ifølge en studie fra Universitetet i Cambridge (6). I tillegg til at man ikke bruker kjemisk-syntetiske sprøytemidler, bruker man heller ikke kunstgjødsel, vekstregulerende midler, eller kjemikalier for avløving. Man fokuserer på å bruke lokalt tilpassede typer frø, mekanisk og/eller manuell ugresskontroll og redusere næringstap i jorda ved strengt vekstskifte. Det sistnevnte gir også bedre jordstruktur som gjør jordsmonnet bedre i stand til både å drenere og holde på vann, hvilket gjør bøndene mindre sårbare i forhold til tørke og flom, samt kan redusere vannforbruket (7). Sertifisert økologisk produksjon innebærer også mange etiske produksjonsprinsipper og mer rettferdig handel. Dermed er det også et verktøy for sosial endring, ikke bare en landbruksmetode (8). Blant annet er bøndene med økologisk sertifisering sikret en merpris på mellom 20-50 %, hvilket betyr at de som tjener minst i verdikjeden får mer. Det utgjør likevel en veldig liten forskjell for prisen på det endelige plagget, ifølge Katharine Hamnett øker prisen på en økologisk T-skjorte med bare 1 % hvis bøndene får 20 % ekstra (9).

Fairtrade bomull

I utviklingslandenes landbruk er det ofte svært dårlig inntjening og bomull er ikke noe unntak. Fairtradebevegelsen ble dannet på 80-tallet som en reaksjon på urettferdig behandling av fattige bønder i sør og i 2005 ble råbomull tatt med i produktspekteret. Sertifiseringen gjelder altså bare bomullsdyrkingen, ikke tekstilproduksjonen. De viktigste aspektene ved fairtrade er; rettferdig betaling for produktene med innført minstepris som garanti, en merpris som brukes til samfunnsprosjekter, gode arbeidsforhold bl.a. med beskyttelsesutstyr for bønder som bruker sprøytemidler, rett til å organisere seg, tilgang til utdanning og helsetilbud og miljøhensyn i dyrkingen. Det oppfordres til økologisk produksjon, men det er ikke et krav.

GMO i bomullsproduksjonen

Globalt er ca. 30 prosent av bomullen genmodifisert per i dag og det estimeres at det vil øke til 50 % innen 2010 (10). I 2007 var 87 % av amerikansk bomull genmodifisert, ifølge USDA. Den vanligste genmodifiserte bomullen er programmet til å danne egne giftproteiner. Genene for dette er hentet fra giftige bakterier. Denne giften dreper så insekter som spiser av planten. Bomull har også fått endrede gener for å tåle sterkere sprøytemidler som normalt ville drepe dem.

De oppgitte fordelene med GMO er: mennesker og miljø blir mindre eksponert for kjemikalier, like høye eller høyere avlinger, like god fiberkvalitet, høyere inntjening, lite jordvending og mindre pakking av jord. I India har mange bomulls-bønder gått over til GMO. Ifølge Monsanto kunne indiske genbomulls-bønder i 2004 høste 58 % større avling enn de som dyrket konvensjonelt. I områdene det blir dyrket genbomull i India har det imidlertid oppstått et problem. Det har hendt at bønder har tatt opp lån for å finansiere dyre genmodifiserte frø, hvorpå avlingene har feilet og mange bønder har begått selvmord.

Dyr som beiter på bomullsmarkene etter innhøstingen blir syke, og allergi har blitt et økende problem blant bomullsarbeidere, forteller miljøaktivist Dr. Vandana Shiva (11) (12). Professor Richard Strohman (13) kaller genmodifisering det største, ukontrollerte eksperimentet i historien

og har nok mange fra miljøbevegelsen med seg. Skepsisen til GMO begrunnes med at det er manipulering med naturen uten at man har kontroll over hvilke langtidseffekter det kan ha. Dersom modifisert pollen spres i naturen, vil det kunne forurense andre vekster som har utviklet tilpassede egenskaper til et gitt område/klimatisk sone over tusenvis av år og når det først er innblandet er den opprinnelige typen tapt. Dette vil kunne føre til reduksjon i det genetiske mangfoldet, som igjen gjør landbruket mindre bestandig. Det er også fare for at skadeinsekter over tid vil utvikle resistens mot den innebygde giften i bomullsplanten og føre til enda mer bruk av sprøytemidler og dårligere avlinger på sikt.

Ull – konvensjonell versus økologisk

Ull utgjør nå bare 2 % av tekstilmarkedet på verdensbasis mot 12 % for åtte år siden (14).

Mange er kanskje ikke klar over at konvensjonelle sauer dyppes jevnlig i sterke kjemikalier som organofosfater og pyretoider mot parasitter.

Organofosfater kan føre til alvorlige nerveskader hos mennesker, og pyretoider, som i mange tilfeller har erstattet organofosfatene, er tryggere for mennesker, men sterkt forurensende og tusen ganger mer giftig for vannlevende organismer (15). Det har vært et stort problem for totalvurderingen av ull at såkalt mulesing (16) er blitt brukt spesielt på merinonull-sau i Australia. Nå har det blitt utviklet en ny metode som gjør mulesing overflødig (17) og målet om å slutte helt med denne metoden innen 2010 blir med all sannsynlighet nådd i 2009. To gjenstående problemer med ull i et helhetsperspektiv er at det ofte er et sekundærprodukt i kjøttproduksjon der kjøttkvalitet er viktigere enn ullkvalitet og at sauehold krever mye mer areal enn de andre naturfibrene fra planter (bomull, lin, hamp).

Framstillingen av ulltekstiler fra råullen er heller ikke uproblematisk. På grunn av mye urenheter og fett i ull, krever det skuring/vasking før prosessering, eller bruk av trikloroetylen (18). Det produseres 1,5 kg avfall for hvert kilo ull på grunn av skuringen. Det er mulig å bruke dette avfallet som en gjødslingsressurs, men det er ikke vanlig.

Bruken av ull i tekstilmarkedet er redusert betydelig de siste årene. (Foto: Photos.com)

Økologisk ulltekstil er derfor et viktig alternativ, men har fortsatt en veldig liten markedsandel. Ved produksjon av sertifiserte økologiske ullplagg eller garn gjennom hele verdikjeden brukes det ingen farlige kjemikalier verken i saueholdet eller plagg-/garnproduksjonen. Noen firmaer er pionerer. BWK i Tyskland og Isle of Mull Weavers i England produserer plagg, mens Garthenor Wools i Wales og Cornish Organic Wool produserer garn og fleecestoff. I Australia produseres det også sertifisert økologisk ull, mellom 100-200 tonn i året ifølge Australian Woolgrowers Organisation (AWI).

Hva er forskjellen på konvensjonell og økologisk ull? Hovedforskjellene ligger i at økologisk regelverk stiller strengere krav til dyrevelferd og fôr og til kjemikaliebruk både i dyreholdet og tekstilproduksjonen. I økologisk produksjon må det hele tiden vurderes hva som er nødvendig, og parasittmidler brukes kun forebyggende når det er fare for smitte. Det kontrolleres med andre forebyggende tiltak som for eksempel stort nok areal til beite for å redusere smittefare ved for stor dyretetthet, sambeiting av ulike dyreslag, jevnlig skifte av beiteområde, god ernæring og injeksjoner ved behov. Disse metodene motviker også at parasittene blir resistente mot parasittmidler. Arealkravene er også viktige for dyrenes velferd; å sikre mosjon slik at de er i god form og dermed motstandsdyktige mot parasitter.

Andre typer ull som er mindre utbredt enn saueull er bl.a. alpakkaull som ikke inneholder lanolin og derfor ikke trenger skuring, noe som begrenser avfallsproblemet nevnt over. Alpakka produseres hovedsakelig i Peru og Bolivia, men det er blitt importert små mengder Alpakka til Nord-Amerika, Australia og noen europeiske land som Storbritannia og Norge. Alpakka skal også være bedre for allergikere fordi det ikke inneholder lanolin som noen kan reagere på, klør ikke, er varmere og produserer 3-5 kg ull i året pr. dyr som er ca. det samme for sau og mohairgeiter (2-6 kg). Kashmirull er i en særklasse, det er et av de mykeste, mest luksuriøse og dyreste fiberet som finnes, mye på grunn av at det finnes så lite av det. Geitene finnes nesten bare i kalde strøk i Sentralasia som i Himalaya, Mongolia og Kina. Det har vært gjort forsøk på å ha kashmirgeiter andre steder som i Skottland og på New Zealand, men kvaliteten blir ikke den samme. Kashmirull-

produksjon er ikke veldig effektiv da geitene bare produserer 100-200 gram i året, og det trengs ull fra 5 geiter for å lage en genser. Dessuten er det vanskelig og tidkrevende å samle inn ullen da geitene må gres ofte og på rett tid i sesongen. Det påpekes også av Black (19) at geitegjeterne må frakte råullen gjennom vanskelig terreng for å levere den til prosessering som foregår i Kina, EU eller USA. Lite av verdien blir igjen hos gjeterne.

Silke

Silke har blitt kultivert i Kina i tusenvis av år og ble bare produsert der helt til hemmelighetene ved produksjonen ble spredd for 3000 år siden til det Bysantinske riket og senere til Japan og Europa hvor produksjonen ble videreutviklet. I dag foregår det meste av produksjonen i Japan, Kina, Russland, India og Thailand.

Det finnes ulike typer silke. De to vanligste er kommersiell/konvensjonell silke fra intensiv produksjon fra *Bombyx mori* silkeorm, og villsilke. Den finnes selvsagt mest av den avlede silken. *Bombyx mori* møll har blitt avlet fram til å bli helt avhengig av mennesker, har blitt blind, kan verken fly eller spise, lever bare noen få dager mens den legger egg og finnes ikke lenger i vill utgave. Kokongene blir lagt i kokende vann eller varmeovner som dreper larvene slik at de ikke får komme ut av kokongen og utvikle seg til møll. Dette gjøres for å bevare fiberlengden i kokongen. Utrolig nok kan en kokong innholde 1,6 km silkefiber. Fanget silkeorm spiser bare morbærblader og det trengs ett mål med morbærtrær for å få fram 40 gram silke (20). Ifølge Human Rights Watch er barnearbeid utbredt i silkeproduksjon i India. I tillegg er Arbeidsrettighets- og fairtradeorganisasjoner bekymret for lave lønninger i bransjen.

Foredlingen av silke skjer først ved såkalt 'degumming' for å få fram det hvite fiberet av høyeste kvalitet. Dersom dette ikke gjøres har man råsilke som også brukes, men den er litt grovere og litt ujevn i fiberet.

Villsilke er et etisk sett bedre alternativ hvor kokongene sankes fra det naturlige habitatet til ville møll i eiketrær. Kvaliteten blir ikke så høy siden møllen får utvikle seg helt og komme ut av kokongene før de samles inn. En variant av villsilke som kultiveres kommersielt er Tussah silke

– der silkeormen etterlater et lite hull i kokongen som den kommer seg ut av når den er ferdig med å spinne. Begrensningen med denne typen silke er at den kun finnes i noen ulike sjatteringer av brunt. Silke er nedbrytbart og sånn sett miljømessig bedre enn for eksempel syntetiske fibre.

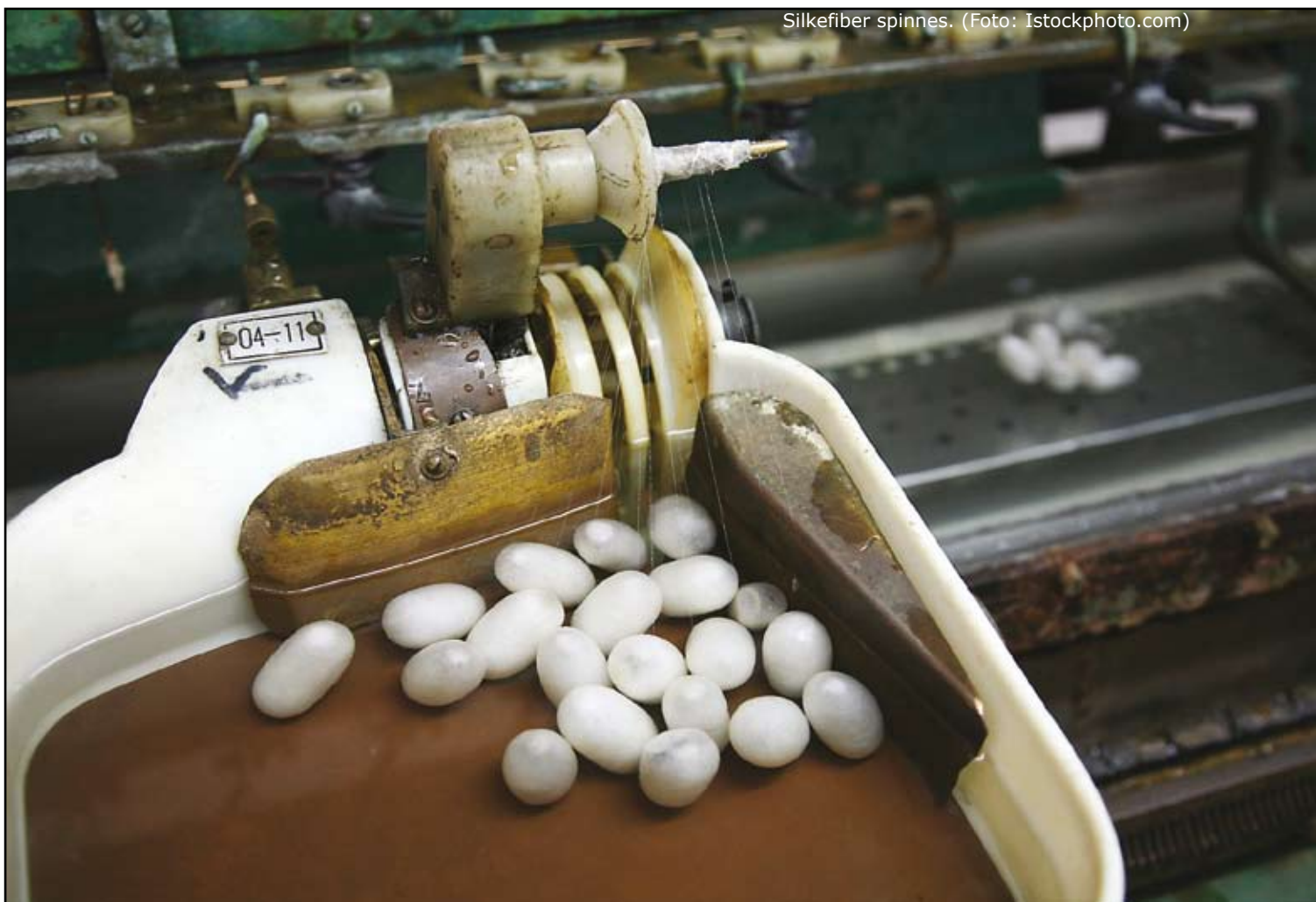
Villsilken tilfredsstiller etiske og miljømessige krav fram til farging. Av denne grunn brukes ofte Tussah-silken ufarget for dermed å beholde miljøprofilen helt frem til forbruker. Det finnes små mengder av sertifisert økologisk og fairtrade silke bl.a. fra et landsbyprosjekt i Thailand som er sertifisert av det italienske byrået BioagriCert.

Lin & hamp (21)

Lin har blitt brukt til tekstiler i mer enn 6000 år og er sammen med hamp blant de eldste stoffene. Disse to bastfibrene var de viktigste tekstilfibrene fram til bomullen tok over under den industrielle revolusjonen. Hovedgrunnen til at bomull ble dominerende er blant annet at de sterkere linfibrene er vanskeligere å spinne og veve enn bomullsfiber.

Det er vanlig med bruk av sprøytemidler og kunstgjødsel i linproduksjon selv om det strengt tatt ikke er nødvendig så lenge klimaet der det dyrkes er gunstig, dvs. fuktig og mildt. Lin kan altså dyrkes økologisk uten å skape miljøproblemer som høyt vannforbruk, forurensing og forsøling av jord. En annen mulig fordel med lin og andre bastfibre er at de kan dyrkes på jord som ikke egner seg til matproduksjon og kan hjelpe til med å regenerere jorder som er forurenset av tungmetaller. Lin har tradisjonelt blitt dyrket i EU, spesielt Irland. Produksjonen er nå konsentrert i tidligere Sovjetrepublikker, Kina og Egypt i tillegg til EU.

Problemet med lin kan oppstå når fiberet skal tas ut av stilken for å kunne brukes i tekstilproduksjon. Det finnes ulike metoder for fiberseparasjon (retting), den vanligste er ved bløtlegging i vann, som medfører sterk vannforurensing. Andre mer miljøvennlige metoder er såkalt duggretting der planten legges på bakken for nedbryting, eller tilsetning av enzymer i tank eller på marken. For å gjøre rettingen mer miljøvennlig for lin og andre bastfibre er mekanisk behandling et alter-

Silkefiber spinnes. (Foto: Istockphoto.com)

nativ, som også gjør at fibrene blir mer lik bomull og dermed kan foredles i samme maskineri som bomull. Lin overflatebehandles gjerne med kjemikalier som formaldehydsammensetninger for å motvirke skrukking. Dette kan unngås ved å bruke lin til visse typer klær der det er mer akseptabelt med skrukker eller der det kan være en del av designet. Fletcher (2008) anbefaler økologisk lin og hamp som bedre alternativer enn konvensjonell lin, da sikrer man seg også mot skadelig overflatebehandling. Formaldehyd er ikke tillatt brukt på økologisk sertifiserte tekstiler (f.eks. GOTS og Svanen).

Hamp vokser fort, trenger ikke sprøytemidler, forbedrer jordstruktur (i motsetning til de fleste andre planter som forringer jorden de vokser i), forhindrer erosjon med sine sterke røtter, kan brukes til veldig mange formål og er mye mer produktiv enn de andre plantefibrene. Før produksjonen av de syntetiske fibrene begynte, var hamp allestedsnærværende. Ifølge Black (22) kunne hamp blitt en trussel for de syntetiske fibrene og kjemisk industri som utviklet seg tidlig på 1900-tallet, og sterk lobbying i media førte til at marijuana ble forbudt i USA i 1937. Industriell hamp som ikke egner seg som rusmiddel ble feilaktig også forbudt og er det fortsatt i USA og Norge. I flere andre land har de innsett fordelene ved hamp, som i England hvor forbudet ble opphevet i 1993. De største produsentene er nå

Kina, Romania, Russland og Polen, hvor det fortsatt dyrkes for hånd.

Problemet kan oppstå også her ved videre prosessering og utfordringen er den samme som for lin. Det har blitt utviklet en mer miljøvennlig metode som kalles dampeksplasjon for retting av hamp. Denne metoden kan brukes til å lage veldig fint silkelignende garn av god kvalitet. Metoden gjør også fiberet mer likt bomull, som gjør det lettere med foredlingen. Ulempen med denne metoden er at den reduserer styrken i hampfiberet, men siden hamp er så sterkt er det likevel av god kvalitet etter dampeksplasjon og mange designere som Katharine Hamnett, Stella McCartney, Calvin Klein m.fl. har begynt å bruke hamp.

I Storbritannia har detaljister blitt enige om å redusere miljøbelastningen fra (plast)poser med 25 % innen utgangen av 2008. Dermed har mange gått over til handlenett av hamp, jute eller økologisk bomull (for eksempel Marks & Spencer). Flere miljøorganisasjoner i Norge (Norges Naturvernforbund, Grønn Hverdag, Oikos, Utviklingsfondet), dagligvarebransjen og noen internasjonale organisasjoner og kjeder i kosmetikk- og klesbransjen har også begynt å tilby handlenett for å bidra til redusert plastposebruk (M&S, Organic Exchange, Katharine Hamnett, L'Occitane, Aveda, Gudrun Sjöden, m.fl.)

Cellulosefiber:

Bambus

Utfra eksisterende informasjon kan det virke som om bambus og hamp har mye til felles. Bambus framstilles også som en miljøvennlig plante i selve dyrkingen av planten, men mange tekstileksperter (23) mener at kjemikaliebruken i prosesseringen for å lage viskose er tvilsom, samtidig som Black (24) hevder at det er lettere å foredle og få ut fibre fra bambus enn fra hamp og lin. En annen fordel med bambus er at den er lettere nedbrytbar enn andre cellulosefibrer. Det finnes lite informasjon tilgjengelig om hvordan foredlingen foregår og så lenge de som framstiller bambustekstiler ikke åpent deler denne informasjonen, fører det til mer mistenkeliggjøring. Det er mulig å lage bambustekstil uten å lage viskose, med

såkalt bambuslin i stedet, men dette finnes det enda mindre informasjon om, og det er veldig lite utbredt. Siden det ser ut til at det er prosesseringen fra bambusfiber til tekstil som er problematisk er det kanskje en god ide å bruke bambus til andre formål, som f.eks. møbler og bygg fram til prosesseringsmetodene blir offentliggjort og det eventuelt er gjort mer forskning på miljøvennlig bruk av bambus i tekstiler.

Viskose

Rayon var den første typen viskose som ble laget så tidlig som i 1889. Viskose lages av trevirke fra hurtigvoksende trær som går gjennom en kjemisk prosess for å bli tekstilfiber. Det plantes nye trær for å erstatte de som felles. Hovedproblemet

med denne typen fiber er at prosesseringen er energikrevende og kan være svært vannforurensende. Alle utslipp krever ekstensiv rensing for at viskoseproduksjonen kan kalles miljøvennlig. Det har også vært nevnt at rayonprosessering, på tross av forbedringer etter at strengere lovverk er kommet på plass, fortsatt utgjør en helsefare for arbeiderne i form av kjemiske gasser til luften og giftige kjemikalier i vaskevann og biprodukter i avfall.

Lyocell (merkenavn Tencel)

Med utgangspunkt i å lage et nytt og mer miljøvennlig cellulosefiber ble lyocell lansert i 1996 av Cortaulds i England under merkenavnet Tencel (eies nå av Lenzing i Østerrike). Lyocell er laget av FSC-sertifiserte trær som eukalyptus, furu og bøk. Ifølge Regnskogfondet finnes det imidlertid ingen merkeordninger i dag som kan gi en tilfredsstillende garanti for at tropisk tømmer er produsert på en sosialt og miljømessig bære-

kraftig måte, heller ikke FSC-sertifisert. Hurtigvoksende eukalyptustrær trenger mye vann, ved planting i våtmarksområder har det ført til inntørring og dermed ødelagt habitat for andre planter og dyr som naturlig hørte til der.

Prosesseringen av lyocell er miljøvennlig og i et lukket system, løsemiddelet som brukes er ikke giftig og kan gjenbrukes, sluttproduktet er 100 % nedbrytbart under riktige forhold og egner seg godt for resirkulering. Tencel og viscostar fra firmaet Lenzing er de eneste cellulosefibrene som har oppnådd Svanemerket (25). Lyocelltekstiler kan strekkes 25 % og tilsetning av lycra el.lign. er derfor ikke nødvendig. Egenskapene ved Lyocell gjør det godt egnet for mange typer tekstiler både alene og blandet med andre fibre. De to problematiske aspektene ved lyocellproduksjon slik noen ser det, er bruken av eukalyptustrær som nevnt over, i tillegg til at Lyocell er patentert og eid, hvilket vanskeliggjør innsyn og fri produksjon av dette stoffet.

Bambus kan brukes i tekstilproduksjonen, men ikke alle produksjonsmåtene er miljøvennlige. (Foto: Istockphoto)

Bomullsplante. (Foto: Maiken Pollestad Sele)

Tekstiler forurens

- 700 000 tonn fargestoff tilsettes 40 millioner tonn tekstilstoff per år (1999).
- 16-20 liter vann går med til å farge en T-skjorte på 200 gram.
- Halvparten av verdens problemer med forurenset avløpsvann er knyttet til tekstilindustrien.

Kilder: Lee 2007, Black 2008, safety data sheet, Physical Chemistry, Oxford University

Syntetiske fibre

Polyester

Ifølge Susannah Hadley (26) var syntetiske fibre og plast starten på bruk og kast-samfunnet – masseproduserte plagg som kan kastes like lett som de kjøpes. Polyester ble først laget på midten av 50-tallet og det ble lagt stor vekt på dets 'easy care'-egenskaper som gjorde klesvasken for kvinner på den tiden mye lettere. Samtidig var polyester billigere enn naturfibre og ble ansett som moderne vitenskapelig teknologi.

Polyester framstilles av petrokjemikalier som i seg selv har store miljømessige og sosiale konsekvenser. Det verste er selve letingen og boringen etter olje samt all infrastrukturen som er nødvendig for å frakte oljen.

Prosessen med å framstille polyester skjer vanligvis ved at molekyler som inneholder karbon utvunnet fra petroleum knyttes sammen ved kjemiske prosesser som lager lange kjeder eller polymerer med spesifikk kjemisk sammensetning (et ester). Det blir så laget pellets og disse smeltes og tvinges gjennom en form med små hull i (ligner ofte på et dusjhode) for å danne fiber som så kjøles ned og hardner. Prosessen er relativt enkel sammenlignet med mange andre og er en viktig grunn til at polyester er så billig og tilgjengelig. Utslipp til luft og vann regnes som middels til høyrisiko og det er viktig med rensing av utslippene. Uten rensing kan kreftframkallende stoffer som antimonioksid slippes ut. I 1995 ble miljølovgivningen i EU og USA strammet inn (27). Produksjonen ble dermed flyttet til utviklingsland og hovedsakelig Kina, hvor 50 % av all polyesterproduksjon nå foregår. Polyester er vanskelig nedbrytbar, alt som er blitt kastet på søppelfyllinger vil derfor vare i ca. 200 år.

Polyester er i utgangpunktet 100 % gjenvinnbart, og kan smeltes om og brukes på nytt gang på gang. Det er for eksempel mulig å lage polyesterfleece av resirkulerte plastflasker eller utrangerte polyesterklær. For å beholde sin gjenvinnbarhet er det viktig at polyester ikke blandes med andre fibre, noe som dessverre er ganske vanlig og hvilket gjør det vanskelig å resirkulere.

Skjorte av polyester. (Foto: Photos.com)

Tech-tekstiler

De siste årene har det blitt vanlig med såkalte pustende, smuss-og vannavstøtende allværstekstiler som Goretex, HellyTech, DuPont Teflon og Dermizax. Dette er syntetiske blandingstekstiler som ofte består av flere lag utenpå hverandre. De har derfor de samme utfordringene som andre syntetiske tekstiler, og er vanskelige å resirkulere.

Et velkjent ekstraproblem med allværstekstilene er at så godt som alle er basert på tilsats av fluorkarbonkjemikalier, både i selve membranproduksjonen og som impregnering av ytterlaget. Analyser utført av blant annet Naturvernforbundet og Statens Forurensningstilsyn viser urovekende mengder av fluorkarbonmiljøgifter i plagg som både barn og voksne har på seg hver eneste dag. Kjemikaliene kan i verste fall gi alvorlige helse- og miljøskader, og mange av dem finner man stadig igjen i økende mengder i næringskjeden selv langt unna potensielle kilder. At det ennå er

Sko av gore-tex. (Foto: Istockphoto.com)

lite kunnskap om disse stoffene forsterker problembildet da man allerede vet at de nesten ikke er nedbrytbare i naturen overhodet. Fluorkarbonmiljøgiftene slippes ut både under produksjonen, direkte fra produktene og når de ender opp som avfall.

(Nye) alternative fibrer.

Noen av de nyere eller lite brukte fibrene som bambus, melkefiber, papirfiber, bananfiber, kokosnøttfiber osv, er det vanskelig å finne tilstrekkelig dokumentert informasjon om. En grunn til dette er at det er ulike firmaer som jobber med utviklingen og har patenter på dem, og de holder kortene tett til brystet.

Når det gjelder bananfiber er tanken at bladene og stammene på banantreet bare er avfall. Dette er antakelig tilfelle i konvensjonell bananproduksjon der sprøytemiddelbruken også er ekstrem, men i økologisk bananproduksjon brukes bananblader til jorddekke, og er dermed en nyttig ressurs som man ikke trenger å bruke til andre formål.

Nanoteknologi blir ofte nevnt i sammenheng med nye materialer og tekstiler. De fleste "nano"-

produktene er laget av konvensjonelle materialer og har de samme miljøutfordringene. I tillegg kan nanopartikler ha en del uheldige nye sideeffekter som bør undersøkes bedre før disse nye materialene brukes kommersielt.

Kjemikalieforurensing

Gjennom hele livsløpet fra naturfiber eller syntetisk fiber til ferdige tekstiler og bruk av dem er det ulik grad av kjemikaliebruk. Med unntak av for konvensjonell bomull der de største kjemikalieproblemene ligger i fiberdyrkingen er det tekstilframstillingen som skaper de største problemene (29). Med kjemikalieforurensing mener vi her for eksempel fabrikkutslippene fra vasking, farging, trykking, pressing, bleking, og ulike former for behandling for å oppnå såkalte "smarte klær"/lettstelte klær og overflatebehandling som: anti-skrukker, anti-flekker, antikrymping, anti-statisk, antibakteriell/ luktbestandig, permanent presskant, mykgjøring m.m. Noen aktører i tekstilbransjen hevder at formaldehyd og andre skadelige kjemikalier ikke er utbredt i bruk lenger, men vi finner nye referanser (30) til bruk av formaldehyd. Sandy Black kaller prosesseringen for de skjulte aspektene ved stoffproduksjon.

Ved sertifisering av fiber- og tekstilproduksjon reduseres kjemikaliebruken, men den mest utbredte merkeordningen, Øko-Tex 100, stiller ingen krav til kjemikaliebruken i prosesseringen, det sjekkes bare at de ferdige produktene ikke inneholder rester av kjemikalier som kan være skadelige for forbrukerne. Dermed unngår man ikke miljøproblemene som oppstår på grunn av utslipp fra landbruk og fabrikker. Det er også forvirrende for forbrukere at en merkeordning heter Øko-Tex uten å ha noe med økologiske produkter å gjøre (31).

Økologisk moteshow i Nederland. (Foto: Maiken Pollestad Sele)

Syntetiske farger versus naturfarger

Et av de viktige aspektene er å vurdere bruken av syntetiske versus naturfarger. Før de syntetiske fargene ble oppfunnet var plantefargestoffer dominerende. Indigo er fortsatt i bruk til å farge denim, bl.a. i bruk av Nudie Jeans. Et annet "naturlig" fargestoff er svovelfargestoff (32), det er ikke giftig, inneholder ikke aminer, halogener eller tungmetaller, 100 % nedbrytbart og er godkjent av GOTS og Økotex 100. Det medfører ingen problemer med hudirritasjon eller fare ved inntak og kan dermed godt brukes i barnetøy. Ved bruk av svovelfargestoff trengs ikke store mengder salt slik som ved bruk av reaktive farger. Den eneste ulempen er at avfallsstoffet lukter vondt og kan derfor ikke brukes i tett bebygde strøk. Et problem med naturfarger er at det krever mye areal for å kunne dyrke nok planter til farging av tekstiler og at det begrenser fargespekteret. Det er imidlertid blitt utviklet syntetiske fargestoffer for alle typer fibre; og noen regnes som miljøvennlige nok til at de er godkjent av økologiske sertifiseringsordninger.

Sluttnoter:

- (1) For å vise kompleksiteten nevnes her noen aspekter: økosystems tilstand inkl. jordfruktbarhet, høstings-/ekstraksjonsmetoder, dvs. hvordan det påvirker miljø og helse for alle levende organismer i hav, luft og på land metoder: stor/liten skala, intensivt/ekstensivt, bruk av regnvann/overflatevann/grunnvann, grad av rensing/best practice i videreforedling, fargestoff, vekt, eier-/arbeids-/fagforeningsforhold, lovverk i landet m.m...
- (2) Fletcher 2008
- (3) Lee, 2007 s.10, K. Hamnett og G.Burden (M&S) foredrag på London College of Fashion, 9.juni 08.
- (4) Black (2008).s113.
- (5) Lee (2007) hevder at kunstgjødsel er den aller største kilden til N2O-utslipp av alle sektorer mens SSB hevder at husdyrgjødsel og produksjon og bruk av kunstgjødsel er de to største utslippskildene. <http://www.ssb.no/ssp/utg/200804/03/>
- (6) Institute of Manufacturing, Cambridge University, Allwood et.al (2006).
- (7) Resultater fra Oikos' utviklingsprosjekt i Zambia, ODIS-SA, samt Etiopia og USA.
- (8) Se regelverk for økologisk bomullsproduksjon hos f.eks. Soil Association og GOTS.
- (9) Foredrag på London College of Fashion 9.juni 08.
- (10) Lee, 2007
- (11) Down To Earth, Science and Environment Online
- (12) Institute of Science in Society Hvorfra??
- (13) Universitetet i California, Dep. of Molecular and Cell Biology
- (14) Ecotextile News juli 2007.
- (15) Fletcher 2008 s. 10
- (16) Mulesing er en metode brukt for å redusere risikoen for fluelarver i hudfoldene som er skadelige for sauene. Deler av baken på sauene skjæres av uten bedøving og dette har mange reagert på som veldig dårlig for velferden til sauene.
- (17) Den nye metoden som erstatter mulesing er plastikklyper, og veterinærforeningen i Australia har uttalt at det er et mye bedre alternativ enn mulesing, se: www.wool.com.au/2010/Industry_Research_and_Development/Clips/page_9057.aspx
- (18) Trikloroetylen er et syntetisk og giftig stoff som ikke finnes i naturen.
- (19) 2008, s.141.
- (20) Ibid. S.144
- (21) Kilder for hele teksten om lin og hamp er Black (2008), Fletcher (2008), Lee (2007).
- (22) 2008, s.127
- (23) Phil Patterson, Katharine Hamnett, Graham Burden (tidl. M&S) m.fl.
- (24) 2008, s.148
- (25) <http://www.ecolabel.no/cgi-bin/svanen/imaker?id=11529&aktiv=0&visdybde=0>
- (26) Lee (2007).
- (27) Ibid.
- (28) Ibid.
- (29) Engvall 2008, s.9
- (30) Ecotextile News 2007 nr. ?, Black 2008, s. 159.
- (31) Se mer om ulike sertifiseringsordninger under.
- (32) Ecotextile News dec.07/jan 08, s.3

Litteratur

- Black, Sandy (2008) Eco-Chic, The Fashion Paradox. Black dog publishing, London.
- Centre for Sustainable Fashion, London College of Fashion (2008) Volume 1.0 Fashion and Sustainability A snapshot analysis.
- Clarke, Sarah E. Braddock & O'Mahony, Marie (2005/2007) Techno Textiles 2, Thames & Hudson Ltd, London.
- Ecotextile News (2007 & 2008).
- Fletcher, Kate (2008) Sustainable Fashion and Textiles, Design Journeys. Earthscan, London.
- Lee, Matilda (2007): Eco chic, the savvy shopper's guide to ethical fashion. Octopus Publishing group, London.
- United Nations Environmental program (UNEP) www.unep.org
- Miljøstatus: www.miljostatus.no/Tema/Avfall/Avfall-og-gjenvinning/Avfallstyper/Tekstiler/
- Swedwatch & Naturskyddsföreningen, Engvall, Maria (2007) Textilier med et smutsigt förflutet, www.swedwatch.org
- Swedwatch & Naturskyddsföreningen, Engvall, Maria (2008) Den blinda kläimporten, miljöeffekter från produktionen av kläder som importeras till Sverige, www.swedwatch.org
- www.swedwatch.org

Her kan du finne økologiske klær

Filippa K
Gudbrandsdalens Uldvarefabrik
Polarn O Pyret
Nudie Jeans
Hennes & Mauritz
Lindex
Indiska
Vero Moda
ONLY
Jack & Jones

Name It
Crocker
Dibb
Jysk
Cotton Child
Cubus
Spar Kjøp
Flere spesialbutikker for Fairtrade-
og økologiske klær
...og flere!

T-skjorte fra Kuyichi, kjøpt på Sungifu. Blåstripete jakke fra Jackpot, Bukse fra Nudie Jeans. Alt er i økologisk bomull.
(Foto: Martin Ødegaard)

T-skjorte med løvetann fra Kyuichi, grå singlett fra Denim birds kjøpt på Nudie concept store, sandaler fra Patagonia, kjøpt på Christiania Sport. Alt er økologisk produsert. (Foto: Martin Ødegaard)

Kledd for fremtiden

Det er ikke lenger stuerent å kjøpe eller selge klær uten å tenke på de enorme miljømessige og sosiale utfordringene tekstilnæringen har. Ikke en eneste aktør i denne bransjen er uberørt av dette, og mens vi skriver høsten 2008 er det en rivende etisk og faktisk utvikling innenfor tekstilbransjen på feltet.

“Skitne klær” er i ferd med å bli like lite politisk korrekt internasjonal handelsvare som regnskogstømmer, elfenben eller svartfisk. En historisk parallell er slavehandelen, som først var akseptert, også av nordiske land, men siden ble for-

dømt av alle.

Forum for Utvikling og Miljø tror følgende tommelfingerregler ytterligere vil kunne gjøre samspillet mellom forbrukere, produsenter, myndigheter og pressgrupper til en sterk positiv kraft for forbedring:

ForUM oppfordrer:

Forbrukere

- Kjøp bare klær du virkelig liker og som du har bruk for. Bruk dem lenge. Bytt, lån og gi bort.
- Ikke vask tekstiler før de virkelig er skitne og fyll opp vaskemaskinen. Det er nok her det på kort sikt kan spares mest energi og vaskekjemikalier.
- Ikke bruk en krone på klær uten miljøgaranti. Med dagens gode utbud av miljøsertifiserte og økologiske kolleksjoner, også på internett, er det ingen god grunn til å kjøpe andre klær overhodet for de fleste formål. Mange av forhandlerne sier de kun venter på god respons fra kundene før de raskt vil utvide det økologiske utvalget ytterligere.
- Hvis du hos forhandlerne nevnt i denne rapporten eller andre ikke klarer å finne et økologisk plagg for deg, bør du for resterende innkjøp i det minste boikotte forhandlerne som har fått dårligst karakter i denne rapporten og holde deg til de

som ligger generelt i forkant.

- Bevisst valg av tekstiltyper kan ytterligere bidra sterkt til å redusere samlet miljøbelastning fra bruksfasen av din garderobe og husholdning. Gode tekstiler og plagg er de som krever lite vask og kun lav vasketemperatur, tørkes uten tørketrommel, ikke krever etterbehandling med kjemikalier, og som har lang levetid og kan materialgjenvinnes eller nedbrytes.

ForUM krever:

Produsenter

- Kun sertifiserte miljøtekstiler, eller tekstiler du kjenner hele forhistorien til er gode nok for dine bevisste kunder. Slike kunder vil det fort bli flere av. De vil forlate din butikk uten å gjøre et kjøp dersom de ikke finner det de leter etter, og det er opp til deg å gjøre økokolleksjonene godt nok synlige og relevante for målgruppen. Et tapt salg kan fort bli flere når kunden lettere finner økoplaggene hos en konkurrent.
- Sørg for åpenhet slik at frivillige organisasjoner (miljø, utvikling og menneskerettigheter) har mulighet til å få innsyn i og gjøre uavhengige vurderinger av hvordan det går med arbeidet med å forbedre forholdene, for ikke å risikere dårlig troverdighet i miljø- og utviklingsarbeidet ditt.
- Du kan forvente systematiske boikottaksjoner hvis miljøorganisasjonene oppfatter din bedrift som en generell miljøsinke. Kun en stor andel miljøsertifiserte tekstiler, eller en autentisk og offensiv miljøpolitikk kan gardere mot dette. En boikottaksjon vil være langt mer alvorlig og langvarig enn enkelte negative medieoppslag hvis noen påviser uheldige enkeltforhold som er utenfor din kontroll. Miljøorganisasjonene samlet har betydelige informasjonsressurser og nettverk som overgår markedsavdelingen i din bedrift. Spon-

soravtaler med en enkelt miljøorganisasjon, eller PR-kampanjer uten reelt innhold vil ikke gjøre deg immun mot dette, heller tvert imot.

- Det finnes flere anerkjente bransjeinitiativ, kontrollorgan og markedsledere innenfor miljøtekstiler som kan hjelpe deg. Vær utålmodig, og forvent resultater. Betal ikke konsulenter eller leverandører som ikke garanterer deg sikkerhet mot skandaler og boikottaksjoner. Skaff deg tredjeparts sertifisering på alle økologiske produkter før produktene lanseres i butikker. Du bør også ha en ordning der du selv og tredjepart når som helst kan komme på både annonsert og uannonsert inspeksjon på fabrikker. Krev at bransjeorganisasjonen og miljø-/samfunnsansvarsavdelingen din yter veiledning og er oppdatert på feltet.
- Alle norske tekstilbedrifter bør snarest sørge for en fullstendig gjennomgang av alle sine leverandører og underleverandører. Man bør gå gjennom kjemikaliebruk, avløpsrensing, vannforbruk og energiforbruk/klimapåvirkning. Lag deretter en handlingsplan med konkrete aktiviteter og tidsplaner for å omstille til en mer miljø- og helsevennlig produksjon. Sørg for at de ansatte hos dine leverandører informeres om og får utdanning i de gjeldende miljøkrav som stilles.
- En moderne forståelse av produkt- og produsentansvar er i ferd med å befestes seg, både i en kollektiv bevissthet og i lovverket. Dette er et paradigmeskifte. Å klandre leverandørlandene eller leverandørbedriftene for mangler ved varen du selger er gammeldags. Ditt ansvar strekker seg helt tilbake i leverandørkjeden og over landegrensene.

ForUM krever:

Politiske myndigheter

- Etabler et statlig ekspertutvalg/vitenskapskomite med nødvendige utredningsressurser til å gi og kommunisere god og upartisk informasjon om forbrukerprodukter, derunder tekstiler. Tekstilbransjen skal kunne få statlig veiledning i valg av løsninger.
- Erfaring blant annet fra kjemikalierereguleringer viser at varsel om forbud og lovpålegg som omfatter alle aktørene i en åpen økonomi er svært effektive for å skape raske tekniske forandringer. Det "umulige" viser seg da ofte raskt og allikevel være mulig, og de fleste aktører har allerede posisjonert seg godt for at strengere regelverk kan og bør komme. Flere tekstilforhandlere forteller

at de avventer felles regelverk før de satser mer på miljøvennlige tekstiler, for å unngå at de dårligste aktørene får et prismessig fortrinn. Siden tekstilbransjen i høyeste grad er internasjonal må det jobbes med å bedre internasjonalt regelverk parallelt med klare nasjonale regler for forbruker-tekstiler.

- Vurder avgifter som virkemiddel, for eksempel miljøavgifter på tekstiler som verken er nedbrytbare eller gjenvinnbare. Tekstilbransjen selv må ansvarliggjøres for innsamling og forsvarlig håndtering av utrangerte produkter på samme måte som en rekke andre bransjer. Fjern importavgifter/toll på økologiske tekstiler.
- Gi forbrukermyndighetene ressurser til å håndheve regelverket om at tekstiler (og for så vidt andre produkter) bare er lov å markedsføre som økologiske eller miljøvennlige når dette er dokumentert (det vil si sertifisert av en tredjepart). Legg til rette for at merkeorganisasjonene og da spesielt stiftelsene Miljømerking og Debio samt Fairtrade avstår fra å legge avgifter på bruk av merkeordningene, og tilby i stedet støtte til bedriftenes sertifiseringsprosess. Det skal være like lett for en liten som en stor bedrift å miljøsertifisere tekstilproduktene sine.
- Gjør begrepet økologisk rettsbeskyttet for tekstiler på lik linje med slik det er for matprodukter. Dette for å sikre både produsenter, merker/kjeder og forbrukere mot villedende markedsføring. Forbruker skal vite om man får det man betaler for, nemlig et produkt som skal være miljøvennlig, helsevennlig (både for arbeidere i verdikjeden og for forbrukere) og sosialt ansvarlig.
- Gjør miljø- og arbeidsforhold i tekstilbransjen til et tema i den bilaterale utenrikspolitikken overfor aktuelle land. De fleste land har allerede ganske god miljølovgivning. Det er ikke alltid bransjene eller lokale myndigheter sikrer at lovgivningen overholdes verken i Norge eller andre land, og dette kan samarbeidende nasjoner gjøre til tema for sitt handelssamarbeid.
- Vær enda klarere på at bruk av tekstiler i offentlige bygg og det store kjøpet av klær det offentlige foretar (helsesektoren, politi, brann, militæret, UDI osv.) skal være sertifisert miljøvennlige, godkjent av en eller flere av de kjente merkeordningene. Premiér offentlige bedrifter som viser vilje og handlekraft til å prioritere miljøvennlige/økologiske produkter i sin innkjøpspolitikk.
- Legg til rette for at miljøinformasjonsloven faktisk får en virkning, enten ved å ta opp merkeord-

ningen til diskusjon - eller i form av stikkprøver, sanksjoner og lignende. Hjelp forbrukerne med å undersøke de viktige spørsmålene som kan og bør stilles, og gjør informasjonen tilgjengelig.

ForUM oppfordrer:

Miljøorganisasjoner og presse

- Bli konsekvente i egen innkjøpspolitikk og forbrukerrådgivning. Ta konsekvensene av den kunnskapen dere besitter og gå foran med et godt eksempel. Vi utfordrer alle norske miljø-, menneskerettighets- og utviklingsorganisasjoner til innen ett år å stille konsekvente strenge miljøkrav ved alle innkjøp av tekstiler, og utfordre sine ansatte til også å gjøre dette privat. Lavere pris er ingen unnskyldning for å kjøpe miljøskadelige og urettferdige t-skjorter til din organisasjon – det er å motarbeide seg selv!
- Husk Lokal Agenda 21s kriterier om at miljøvennlig utvikling skal komme innenfra, være basert på samspill, mangfold og demokratiske rettigheter. Unngå partnerskap med (og å dermed gi alibi til) de delene av næringsliv eller myndigheter som sverger til totalitære eller ensidige og usolidariske løsninger. Merkestándarder eller miljøstempler som kun gjelder de største aktørene, er ensidige eller i praksis er forbeholdt enkeltaktører bør ikke fremheves.

- Bruk mer tid på å fremheve løsninger og gode eksempler, samt på grundige forbrukerkampanjer. Skandalemiljøvernet virker dårlig fordi presseoppslag om enkeltforhold hos bedrifter fort glemmes.
- Grav dypere. Flere av aktørene vi har snakket med peker på at forhandlerne som ikke har miljøsertifiserte klær men kun "code of conduct" begrenser sitt ansvar til kun det nærmeste leverandørleddet, det vil si fabrikkene som syr og leverer de ferdige merkevarene. Barnearbeid og dårlige arbeidsforhold, giftutslipp og misbruk av natur har nå i stor grad forflyttet seg nedover i produksjonskjeden, til råvareleverandørene og bomullsmarkene. Billige klær kommer dermed fortsatt med en samfunnsmessig kostnad, og store multinasjonale selskap som trekker ut enorme overskudd til sine eiere og aksjonærer uten å ha råd til å garantere gode forhold i hele produksjonskjeden driver med systematisk og uakseptabel utbytting av mennesker og miljø.
- Miljøinformasjonsloven og andre nasjonale og internasjonale regelverk sammen med nye informasjonsverktøy og merkeordninger levert av både tekstilbransjen og uavhengige parter er sterke nye verktøy for sporbarhet og innsyn i produktkjeden. Det er ikke lenger en håpløs oppgave å holde oppsyn med tekstilbransjen. Bruk mulighetene!

Foto: Maiken Pollestad Sele

Les mer!

Miljøvernorganisasjonenes temasider om tekstiler og klær:

<http://www.naturskyddsforeningen.se/natur-och-miljo/miljogifter/Vart-arbete/Textilindustri-orsakar-miljoskador/>

<http://www.etiskforbruk.no/klar/klar.html>

<http://www.framtiden.no/kampanjer/rene-klar/>

<http://www.oikos.no/newsread/news.asp?N=5354>

<http://www.naturvern.no/cgi-bin/naturvern/imaker?id=83395&visdybde=3&aktiv=149>

Vedlegg

Dette er spørsmålene vi sendte ut til tekstilmerker og tekstilkjeder/forhandlere.

A) Spørsmål til tekstilmerker

1. I hvilke land produseres klærne/tekstilene dere selger på det norske/nordiske markedet?

2. Hvilke overordnede helse- og miljøkrav legges til grunn for produksjonen? Opphavslandets eller mottakerlandets? Er dette spesifisert i et styringsdokument, i tilfelle legg ved.

3. I det siste er det avslørt miljøgifter i en rekke tekstiler på det norske/nordiske markedet. Hvor trygge er dere på at produktene deres ikke inneholder for mye giftstoffer? Hvem i bedriften er ansvarlig for dette, og hva slags rutiner foreligger?

4. Hva gjør dere for å redusere risikoen for forurensning i hele produksjonsprosessen? (For eksempel utslipp i arbeidsmiljøet, utslipp fra fabrikk, transport, utslipp fra bruk og vask)

5. Stiller dere konkrete miljøkrav til leverandører og underleverandører? I tilfelle hvilke? Legg ved miljøspesifikasjoner.

6. I hvilken grad vil dere si at dere har oversikt over bruk av eventuelle miljø- og helseskadelige stoffer i hele produksjonsprosessen? Foreligger kopi av MSDS, helse- og miljødatatablader for alle stoffer brukt i produksjonen, legg gjerne ved.

7. Har dere en strategi for å sikre langvarig kvalitet på tekstilene? Brukes design og fiberkvalitet i dette arbeidet, for eksempel for å produsere klær som tåler mye vask eller som ikke behøver å vaskes ofte? Gi eksempler.

8. Hvordan kontrollerer dere at miljø- og helsekrav følges i hele produksjonsprosessen? Tas det prøver? Gjøres det revisjoner?

9. Tilbyr dere økologiske eller miljømerkede produkter? I tilfelle; hvor stor andel av den totale produksjonen/omsetningen er økologisk/miljømerket? Hvor stor andel av aktuelle produkttyper er økologisk/miljømerket. Hva slags fibre bruker dere i de økologiske/miljømerkede produktene?

10. Har dere en plan for å gjøre produksjonsprosessen mer miljø- og helsevennlig? (For eksempel sertifisering (f.eks. svanemerking), revisjoner, produktutvikling, salgsmål for økologiske produkter)

11. Kan dere garantere forsvarlige arbeidsforhold i hele produksjonsprosessen av deres produkter?

12. Kan dere garantere at det ikke tas i bruk barnearbeid i produksjonsprosessen?

13. Har dere ønsker eller forslag til tiltak myndighetene kan gjøre for å hjelpe bransjen å få mer miljøvennlige produkter?

14. Stiller dere krav til dyrevern og dyrs velferd i produksjonen av deres klær/tekstiler/sko? I tilfelle hvilke?

B) Spørsmål til tekstilkjeder og forhandlere av andre tekstiler

1. Stiller dere miljøkrav til leverandører av klær/tekstiler/sko som selges i deres forretninger? I tilfelle hvilke?

2. Har dere sagt nei til å føre klær fra leverandører av miljøhensyn? I tilfelle hvilke?

3. Tilbyr dere økologiske/miljømerkede tekstiler i dag?

4. Har dere konkrete planer om å tilby økologiske/miljømerkede klær/tekstiler/sko? Vil de være sertifiserte og i tilfelle hvilken sertifiseringsordning planlegger dere å bruke?

5. Kan dere garantere at klær/tekstiler/sko som selges hos dere er produsert under forsvarlige arbeidsforhold?

6. Kan dere garantere at klær/tesktiler/sko som selges hos dere ikke er produsert ved hjelp av barnearbeid?

7. Har dere sagt nei til å føre klær fra leverandører på grunn av barnearbeid? I tilfelle hvilke?

8. Har dere inntrykk av at kundene er oppfattet av helse- og miljøforhold ved tekstilproduksjon? Hvor stor andel av kundene vil dere anslå? I hvilken grad styrer dette de bevisste kundenes kjøpsvaner?

9. Har dere ønsker eller forslag til tiltak myndighetene eller leverandørene kan gjøre for å hjelpe utsalgene å få mer miljøvennlige produkter?

10. Stiller dere krav til dyrevern og dyrs velferd i produksjonen av klær/tekstiler/sko som dere fører? I tilfelle hvilke?

Her følger de detaljerte kriteriene brukt for rangering av tekstilmerker og -forhandlere, ut fra deres svar i form av e-post oktober og november 2008, med vedlegg.

Detaljerte kommentarer og poenggivning for hvert firma legges ut i sin helhet på en egen hjemmeside for rapporten.

A) Kriterier for vurdering av tekstil- og klesmerkene.

- Det gis poeng fra 1 – 3 på hvert underpunkt (God – Middels – Dårlig) etter skjønn.

1. Miljø, aktuelle spørsmål: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

- Samlet vurdering av krav til tekstiler, kjemikalier, produksjonsmåter, energi.

- Kontrollsystem og rutiner.

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

2. Arbeidsmiljø, aktuelle spørsmål: 4, 11, 12

- Samlet vurdering av arbeidsmiljøkrav.

- Kontrollsystem og rutiner.

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

3. Dyrevern, aktuelle spørsmål: 14

- Samlet vurdering av dyrevernkrav.

- Kontrollsystem og rutiner.

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

4. Økologisk produksjon, aktuelle spørsmål: 9,

10

- Andel økologiske/miljømerkede varer.

- Plan for økt produksjon.

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

5. Innsyn og svarvillighet, aktuelle spørsmål: Alle

- Grad av åpenhet og overholdelse av svarfrist.

B) Kriterier og metode for vurdering av tekstilforhandlere

- Det gis poeng fra 1 – 3 på hvert underpunkt (God – Middels – Dårlig) etter skjønn.

1. Miljø, aktuelle spørsmål: 1, 2, (3), (4)

- Samlet vurdering av miljøkrav leverandører.

- Utvelgelse av leverandører. Har de sagt nei til å føre klær fra leverandører av miljøhensyn?

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

2. Arbeidsmiljø, aktuelle spørsmål: 5, 6, 7

- Samlet vurdering av arbeidsmiljøkrav til leverandører.

- Utvelgelse av leverandører. Har de sagt nei til å føre klær fra leverandører på grunn av barnearbeid?

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

3. Dyrevern, aktuelle spørsmål: 10

- Samlet vurdering av krav til dyrevern hos leverandører.

- Utvelgelse av leverandører. Har de sagt nei til å føre klær fra leverandører på grunn av dyrevern?

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

4. Økologisk/miljømerket vareutvalg, aktuelle spørsmål: 3, 4

- Tilbyr de slike varer?

- Plan om å tilby det?

- Grad av etterprøvbarehet i informasjonen. Har de svart på spørsmålet/spørsmålene? Har de lagt ved etterspurt dokumentasjon?

5. Innsyn og svarvillighet, aktuelle spørsmål: Alle

- Grad av åpenhet og overholdelse av svarfrist.

